

Keveházi László

„Így leszel áldás”

Túrmezei Erzsébet élete és szolgálata

BUDAPEST, 2012

Mióta megkaptam a feladatot: Túrmezei Erzsébet életét néhány sorban megörökíteni, „megzendült” bennem egyik kötetének címe, és nem tudtam tőle megszabadulni: *Így leszel áldás*. Nem magára gondolt, amikor leírta, hanem, mint mindig, másokra. De éppen így tudott az igehirdetésben, tanításban és diakóniában szorgoskodó, a mindig másokra gondoló *ancilla Domini*, „az Úr szolgálólánya” is áldássá lenni. Ezt az évek múltán egyre tisztábban látjuk, és ebben a jubileumi és „diakóniai” évben, amikor születésének 100. évére gondolunk, jó, ha többször is megemlékezünk róla, és elgondolkozunk örökségén.

Ahhoz azonban, hogy az áldássá lett és áldást hirdető Túrmezei Erzsébet életét megismerhessük, meg kell kísérelnünk a kort, a hazai, egyházi és családi hátteret is röviden megrajzolni, amelybe beleszületett. Így tudjuk igazán nyomon követni. Ezen a háttéren bontakozik ki, hogyan lett áldássá hazánk és egyházunk életében.

A HÁTTÉR

A 20. század második évtizedében hazánk már ellenállhatatlanul sodródott az európai hatalmak szorításában a háború felé. Belpolitikailag is egyre feszültebb volt a helyzet. 1912. május 23-án volt a „véres csütörtök”. A fővárosi és Pest környéki gyárak beszüntették a munkát. A munkások és rendőrök összecsapásának szomorú eredményeként halottak is voltak. Már ekkor is voltak, akik az elháríthatatlannak látszó háborút szinte „hazafias örömmel” üdvözölték, de voltak, akik tüntettek, tiltakoztak ellene. Az osztrák trónörökös meggyilkolása előtt vagyunk, amely – egyébként végtelenül szomorú és gyászos – esemény országunk lakosságának jó részét lelkes háborúpártivá tette, hiszen ez „rövid háború lesz” – hangzott sok helyen az általános vélemény. Ennek még előtte vagyunk, viszont az amerikai „nagy kitántorgás” több hulláma után, amikor már a gazdasági helyzet is súlyosbodott, és érezhetővé vált: a belső és külső erők valami nagy, szinte végzetes esemény felé sodorják hazánkat, a „kompországot”. Egyházunkban ugyanezek az esztendőik a „rügyfakadás” évei voltak. Pon-

tosabban nem is annyira egyházunkban, hanem az egyházak, leginkább a protestáns egyházak életében De mintha hazai evangélikus egyházunk is az éledés reménységes jeleit mutatta volna. A gyülekezetek erősödtek, a múlt század közepétől indult gyülekezeti és országos egyesületek jó szolgálatot végeztek. Sőt mintha már az ébredés jelei is észrevehetőbbek lettek volna. Igaz, nem evangélikus egyházunkban, de megszületett a Bethánia Egyesület és a Magyar Evangéliumi Diákszövetség, amelyek elsősorban a protestáns ifjúságot gyűjtötték össze. Egyre több alkalmat, konferenciát tartottak itt is, ott is, ahol sokan több napra, akár egy hétre mindent félretéve az Isten igéjére figyeltek. Minderre egyetlen konkrét példa egy sokunk által ismert személlyel:

Túróczy Zoltán (1893–1971) – később a tiszai, majd 1948-tól a dunántúli kerület püspöke, annak meghatározó és karizmatikus vezetője – ebben az időszakban még fiatal teológus volt. Számunkra érdekes lehet, amit származásáról és fiatalkoráról, a századelő idejéről írt. „Dédapám, Bauhofer György budai lelkész pietizmusa, nagyapám, Czékus István vasenergiája és édesapám, a volt ózdi esperes-lelkész olthatatlan vágya a misszió és a szétszórt hívek összegyűjtése iránt: mindez a magam munkájából sem hiányozhat” – vallotta első püspöki székfoglalójában a tiszai kerületben 1939-ben. Az ózdi elemi iskola után a rozsnyói főgimnáziumban, majd a pozsonyi teológiai akadémián tanult. Érdemes ifjúkorára, saját visszatekintő emlékezésére említett szempontunkból is figyelni: „Én rajongásig szeretem az evangélikus egyházamat. És mégis azt kell mondanom, hogy amivé lelkileg lettem, azzá nem az egyházam által lettem. Pedig olyan családban nevelkedtem fel, mely emberemlékezet óta mindig papi generációkat adott. Pedig olyan iskolába jártam, mely az egyház emlőjén tartott bennünket. Pedig olyan teológiát végeztem, melyből áldott, nagy emberek kerültek ki – és én mégis betöltöttem a huszadik évemet, de még nem olvastam a Bibliát. Emlékszem jól, hogy huszonegy éves teológus koromban [1914] sem tudtam sehogy sem megérteni, hogy mi a megtérés, és mi a keresztyén tapasztalat. És ha akkor a Diákszövetség (MEKDSZ, Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség) felekezeti közeli egyesületének képviselője meg nem találja az utat a pozsonyi teológiához

és ott egy tejeles arcú gyerekhez, és el nem csalogatja azt konferenciákra, honnan elszökik, meg megint visszatér, s ha azután falusi csendes magányomban rám nem talál a Bethánia, s evangelizáló lendületével magával nem sodor, akkor aligha leszek az, ami vagyok. Nem könnyű ezt nekem elmondani, de el kell mondanom, ha igaz akarok lenni.”

Igen, ekkor már elindult az ébredés, ahogy Túróczy Zoltán érzékelteti, ekkor még egyházunk keretein kívül. Egyházunkból, lelkészi karunkból leginkább Gáncs Aladár, Schmidt Károly Jenő és Podmaniczky Pál, de sokan mások is kaptak hatást, és álltak az ébredés szolgálatában. Gáncs Aladár körülbelül tizenhét évvel később (1929-ben) írja: „Az a nemzedék, amely most él, az ébredés küszöbvonalát súrolja, s azért, hogy ez a küszöb mikor kerül átlépés alá, igen nagy felelőssége van mindenkinek, aki ma él. El lehet mondani ebből a szempontból is azt, amit az egyik püspök mondott nemrég: ma élni, a mi magyar evangélikus egyházunkban is, igen nagy megtiszteltetés.”¹

Tény, hogy ez az időszak új kezdetet ígért egyházunknak is, ám ez a kezdet sokkal később, a negyvenes-ötvenes évekre, a „nagy ébredés” idejére „ért be”.

A FÉBÉ

A *Fébé Evangélikus Diakonisszaegyesületre* a háttér megrajzolásokor külön figyelmet kell fordítanunk Túrmezei Erzsébet életének leírásában, s hozzá egy olyan írásból merítünk, amely éppen az ő tollából született a Fébéről.² Az egyesület élete 1924-ben indult Pauer Irma vezetésével, akinek még 1916-ban a világháború miatt kellett hazajönnie egyiptomi missziói munkájából. Hozzájutott (egy forrás szerint testvéréé volt, más szerint vásárolta) egy klotildligeti házhoz, s ez lett a Fébé „bölcsője”. Az egyesület első titkára Gáncs Aladár lelkész volt. Az egyre nagyobb csapatot alkotó diakonisszák

1 GÁNCZS 1931.

2 TÜRMEZEI É. N.

végeztek Klotildiligetén minden házi-, de missziói munkát is: bibliórakat tartottak, gyerekek között szolgáltak. A szolgálati kör pedig, hála Istennek, egyre bővült: Béthel mellett szolgálatokat végeztek más gyülekezetek, intézetek hívására Irsán, Pilisvörösváron, Angyalföldön, Rákospalotán, Újpesten a Vak Nők Otthonában. Óbudán a cserkészmunkát vezették.

Még az alakulás utáni évben nyomdafelszerelést vásároltak. A nyomdai és kiadási munka 1925-ben Béthelben indult, majd a fővárosi Damjanich utcában folytatódott. Saját kiadványaik is születtek: a *Fénysugár*, a *Kis Harang*, az *Útmutató* és a *Fali Naptár*. 1938-tól a Fébé önálló könyvkiadó lett. Piliscsabán is „gazdagabbak” lettek új épületekkel, ezek az Emmaus, Siló, Sion, Gileád voltak. 1926-ban már a lelkészeknek tartottak konferenciát. 1927-ben indult az első leánykonferencia, amit aztán konferenciák, evangelizációk sorozata követett. 1928-ban egy fasátor készült a konferenciáknak. 1929-ben megvásárolták a Márványmenyasszony vendéglőt, ez lett az első diakonissza anyaház.

A diakonisszák száma egyre nőtt. 1935-ben 100, 1945-ben pedig már 150 diakonisszát tartottak számon. 1924-től diakónusokról is tudunk. A számok szinte hihetetlen növekedésről árulkodnak, olykor belső feszültségek ellenére is.

Közben azért szomorú napjaik, gyászai is voltak: meghalt Pauer Irma (1929), majd hamarosan az őt követő főnökösszony, Trauschenfels Elza is (1938). Dr. Farkas Mária lett a következő főnökösszony, akinek, hogy orvosi hivatását is folytathassa, még kis műtőt is kialakítottak.

Gáncs Aladár titkársági szolgálatát után Zulauf Henrik lett a diakonisszák lelkésze 1930-tól. Mellette szolgált 1945–1948 között Ferenczy Zoltán, majd 1945–1951 között Csengődy László segédlelkész.

1940-ben épült fel az új anyaház Hűvösvölgyben, az Ördögárok és Bátor László utca között. 1941-ben letették itt a templom alapkövét is. 1944-től 1951-ig az istentiszteleteket már a „tető alá hozott”, de még nem kész templomban tartották Hűvösvölgyben, lassan ez lett életük központja.

A munka egyre szélesedett. 1920-ban elindult a szeretetmunka Nyíregyházán is (Élim), 1927-től ezt is a Fébé vette át. Béthelben is létesült egy árvaház, ez később a Csanád megyei Pihenőpusztára került, ahol nyolcosz-

tályos elemi iskolájuk is működött. De ekkor a Fébének már Bonyhádön is volt árvaháza, Rákoskeresztúron pedig fiúarvaházuk volt, ez később a budapesti Szent Miklós utcába költözött 60 gyermekkel. A háborúban indult, többnyire zsidó gyerekeket mentő Jó Pásztor Intézettől a Völgy utcai csecsemőotthont is átvette a Fébé. Egyébként a háborúban és utána Sztéhlo Gábor lelkésznek is segítségére voltak a Fébé diakonisszái a zsidó gyermekek mentésében és nevelésében. Később Budapesten (Krúdy utca) leányintemátus jött létre. 1946-tól a Márvány utcában indult leányintemátus 60 középiskolás leánnyal. Albertin öregotthon létesült. Néhány év alatt így terebélyesedett a Fébé diakóniai munkája, de igény és szükség is volt a diakonisszák szolgálatára.

Üdülők is voltak: a Hűvösvölgyi panzió, a Fénysugár üdülő, a bagolyirtási üdülő és a budapesti, József utcai „Hospitz” voltak.

Ezenkívül Fébé-diakonisszák szolgáltak például a főtí Jungmann Irma Árvaházban, a hódmezővásárhelyi, szarvasi, vásárosmiskei gyülekezetekben, sőt egyre több egyházközségben. Intézményekben is kaptak szolgálati lehetőséget: az Országos Protestáns Árvaházban, a Jó Pásztor Gyermekotthonban, Péccsett és Balassagyarmaton. De más, nem a Fébé által működtetett intemátusokban is vállaltak szolgálatokat: a Fasorban, Aszódön, Miskolcon, Szentendrén, Nyíregyházán és a budapesti Luther Otthonban. Nyári napközitthonokat is létesítettek: Ajkán, Úzdon, Dabronyban, Miskolcon és még több helyen.

Sok iskolában tanítói oklevéllel tanítottak diakonisszák: Pálfán, Dunapatajon, Szegeden, Vásárosmiskén, Cegléden és Heréden.

1940-től kezdődött a vasárnapi iskolai tanítók képzése. Hívó fiatalokat képeztek arra, hogy vasárnaponként a gyülekezetekben gyermekeket tanítsanak. Sajnos a „vasárnapi iskola” név sem maradhatott nagyon sokáig, és gyermekbiblikör lett a később neve.

1941-ben elindult a Fébé Leány-népfőiskola. A Modori utcai Fénysugár üdülőben kezdődött. 1948-tól ezeket téli táboroknak nevezték, hogy tovább mehessen a munka, mert ekkor az állam a népfőiskolai munkát már nem szívesen vette. 1948–1951 között összesen 120 leányt tanítottak kilenc tanfolyamban. A népfőiskolai munkát egyházunkban Sztéhlo Gábor lel-

kész indította, de a leányok számára tartott tanfolyamok Túrmezei Erzsébet kezdeményezésére és vezetésével folytak.

Saját kórházuk nem volt, de az óbudai Margit Kórházban nyolc testvér végzett ápolói szolgálatot. 1929-ben öt testvér már végzett ápolónővér volt, három testvér pedig szülésznői oklevelet szerzett. A kórház Lengyeltóti-ba, majd Balatonboglárra került, és itt már huszonöt testvér szolgált. 1945-től a Fébé-testvérek az új Szent János Kórház Mentálhigiéniai Osztályán dolgoztak. 1950 után felajánlották nekik, hogy „civilben” tovább dolgozhatnak, de ezt nem fogadták el. 1946-ban került sor a Belvedere megvételére, de az épületet nem sikerült igazán birtokba venni, később államosították. Ettől kezdve kórházat csak az állam tarthatott fenn, diakonissza nem szolgálhatott sokáig azokban. De nagyon sok testvér magánápolást végzett.

1948. december 4-én a Fébé minden vagyonát átruházási szerződéssel átadta az egyetemes egyháznak. Ekkor lett a Fébé egyesületből Fébé Intézet. A kezdetekben még Fébé Nőegylet volt a neve.

1951 augusztusában közölte Túróczy Zoltán püspök szomorú szível az Állami Egyházügyi Hivatal július 31-ei leiratának tartalmát, amely szerint a diakonissza anyaházaknak meg kell szűnniük november 30-áig. 176 Fébé-diakonisszának, -diakónusnak, -próbatestvérenek kellett elhagynia az intézetet.

A több évtizedes „alagút” után 1989. december 9-én a még élő testvérek együtt ünnepelhatték a 65 éves jubileumot 38 szolgálati és 27 szétszóró év után.

A BELÁK CSALÁD

Megérezhettek mindezekből valamit a kicsiny, Tolna megyei Tamási község lakói is? Közöttük a Belák család, akik 1912 elején hetedik gyermeküket, Erzsébet érkezését várták? Bizonyosan több mindent éreztek, amint látni fogjuk.

A család gyökerei mélyre nyúlnak hazánk történetében. Az anyai ősök Zágráb mellől származnak. Hogy oda honnan kerültek, nem tudjuk. Az 1241/42-es tatárjárás után 1246-ban IV. Béla király a „hospeseknek” (betelepített ven-

dégeknek), akik életben maradtak a tatárok dúlása és gyűjtogatása után, nemesi előjogot adott (marasztalva őket), és megkapták a *de turopolje* (magyarul *túrmezei*) nevet. Így lett a család neve Korenika de Turopolje, magyarul Túrmezei Korenika. Később minden bizonnyal a török elől menekülve húzódtak feljebb, így jutottak Tolnába.

Erzsébet testvér – vagy valaki, akit nem ismerünk, az ő kérésére – így írta össze a családfát négy nemzedékre visszamenőleg:

Belák György – Galovits Zsófia; Kronekker (Korenika) Sándor – Thulmon Anna: apai és anyai *dédszülők*.

Belák János lelkész (sz. Nagyszokoly, 1823, ev. lelkész Vanyolán) – Illés Emília; Kronekker (Korenika) Miklós – Körmendy Aloyzia: apai és anyai *nagyszülők*.

Belák János kereskedő (1865, Vanyola – 1940, Tokaj) – Túrmezei Korenika Anna (1875, Nikla – 1952, Balassagyarmat): *szülők*.

Belák Sándor, János és Erzsébet a felnövő utódok.

Apai ágon Erzsébet nagyapja, Belák János vanyolai evangélikus lelkész volt (1855–1887), „ekkor merült fel a templom megnagyobbításának terve”.³ A lelkész fiatalabb korában az 1848/49-es szabadságharcban táborigyelgőként szolgált. Édesapjára, nagyapjára és testvéreire is utal Túrmezei Erzsébet *A Vándor hazaér* című verse.

Utolsó este. Utolsó vendégek:

Bibliás, csendes, hívó asszonyok.

Látom, amint kezet szorít velük...

Szíves mosollyal rájuk mosolyog.

Karosszékében ül. Az asztalon

Nyílik az aranyszélű Biblia.

Hallgatja, hogy feltámadásról olvas

Belőle áhitattal pap fia.

Közben talán fehér paplapra gondol,

Ahol nyüzsgött az élet: nyolc gyerek...
A szőlő-teliszötte, hűs tomácon
Édesanya szeli a kenyeret...

Puha kenyér... jóízű gyermekemlék
Azután ifjú lett és férfi lett.
Igazgyöngyöt lelt, édes feleséget.
És kenyeret szelt az övéinek.

Búcsúzva körülnéz a kis szobában.
A falról onokák és gyermekek
Mosolyognak apára, nagyapára
Odaköszön feléjük: „Elmegyek”,

A madarak is szebb hazába szállnak...
Szól az utolsó ének: „Add, Uram,
Tehozzád érjek, ha a vándorútnak
Vége lesz ideleln a borúban.”

„Hadd lássam fényes orcád! Körülöttem
Legyenek ott, akiket szeretek!”
A bibliás asszonyok is búcsúznak.
Mennek haza. Lefekszik a beteg.

Felesége ül még az ágya mellé.
Utolsó imádságot mondanak.
„Mi Atyánk!” Fel az igazi hazába
Utat keresve szállnak a szavak.

S én már csak ott a ravatalom látom
Békés mosollyal néma ajakán...

Hisz a borúból hazaért a fénybe
A fáradt vándor... az édesapám.⁴

A vers szerint a leány, Erzsébet tehát nemcsak az édesanyára, a „niklai lányra” emlékezik, hanem ugyanolyan szeretettel édesapjára is. És kitűnik, hogy a családban a nagyapa és a két fiúunoka is lelkes volt, az emlékező leány pedig diakonissza, két nemzedéken belül tehát négyen szolgálták az egyház Urát.

Az anyai ág nevét hol Korenikának, hol Kronekkemek írták.⁵ Korenika Miklós (1829–?) szintén tisztként harcolt a szabadságharcban. Az anyai nagyapa első felesége halálával megözvegyült, később újranősült, második felesége – amint láttuk – Körmendy Mária-Aloyza volt. A második házasságból több gyermek is született, de csak Amália, Anna és Ida érte meg a felnőttkort.

Három leány nőtt a kis kúrián,
– mintha régi rege suhanna! –
Egyikük az édesanyám volt,
A csendes, szelíd szavú Anna.

Korenika Anna, Túrmezei Erzsébet édesanyja Belák Jánoshoz ment feleségül, s amint már említettük, hét gyermekük született. Az első kislány korán meghalt, ezután a két fiú következett. A következő kislány is meghalt 12 éves korában perforált vakbél következtében. A következő jövevény újra kislány volt, aki sajnos szintén csecsemőkorában hunyt el. És korán halt meg a hatodik leánygyermek is. A négy korán elment lány a Lujza, Emma, Mária és Anna nevet kapta.

Belák Erzsébet 1912. február 14-én született Tamásiban. Édesanyjának szülőhelye a Somogy megyei Nikla volt. A „niklai lány” Túrmezei Erzsébet versei szerint sokat álmodozott Berzsényi Dániel sírjánál. Tehetséges gyermeket szeretett volna, és ezért imádkozott is. Erről írta később leánya:

⁴ TÜRMEZEI 1986, 140–141. o. TÜRMEZEI 2007–?, 1: 312–313. o.

⁵ KALINA 2008.

Ha gyermekem lesz, azzal áldd meg,
Amivel nem áldottál meg engem.
Ha gyermekem lesz, dalolhassa ki,
Mit lelke érez, szíve gondol.⁶

Az édesanya álmairól, imádságairól sokat mesélhetett Erzsébet leányának, bizonyára ezért vallotta ő később: „egész életem meghallgatott imádság.” Az édesapa vegyeskereskedést vezetett. Amikor Erzsébet megszületett, akkor a fiúk már „felőttebbek”, Sándor 15, János 10 éves volt. Sándort kezdettől – csendes, álmodozó természete miatt? – lelkésznek szánta a család. Jánosnak a család tervei szerint az apai üzletet kellett volna tovább vezetnie, ezért a székesfehérvári kereskedelmi iskolába írták be. Ott azonban kezébe került egy *Toborzó* című füzet Túróczy Zoltántól. Ez az írás és Gáncs Aladár székesfehérvári lelkész igehirdetései megérintették János szívét. Belépett az akkori Bethánia Egyletbe, ahol hitében erősödve szolgálni is kezdett, bibliaórákat tartott. A kezébe került ifjúsági folyóiratokat pedig haza is vitte, és ezeket „bújta”. A szülők ezt kezdetben nem nézték jó szemmel, Erzsébet, hogy bátyját mentse, az írást az ágya alá rejtette. Erről írta később Erzsébet:

...És úgy elmerült fekete könyvében,
hogy le nem tette volna semmiképpen.

...Hogy a javíthatatlan meg ne lelje,
Az ágy alá rejtettem biztos helyre.
De hamar sor került a nyomozásra...

„Hiszen ez szent könyv!”
Az volt az én első találkozásom
Isten könyvével...⁷

6 TÜRMEZEI 2007, 1: 343–344. o.

7 Első találkozás a Bibliával.

Korenika Miklós anyai nagyapa halála után a megözvegyült nagyanya Tamásiba költözött, vele „költözött” az ébredező hit mellett a vers szeretete is a házba. Petőfi Sándor és Arany János így lettek a gyermekek ismert és szeretett költőivé. Erzsébet négyéves korában írt rímeit János testvére írta egy füzetbe. Amikor Erzsébet is megtanult írni, megszületett a *Tulipán* és a *kislány* című verse:

Tulipános kertben
Sétál egy kisleányka,
Tulipánokat szed
Pici kosarába.
Bólintgat a tulipán:
„Jó reggelt, te kisleány!
Hová viszel?” – „Pohárba!
Anyámnak poharába.
Mondd meg neki, tulipán,
Elküldött egy kisleány,
Egy kisleány csókoltat.”
A tulipán bólongat.⁸

Hétéves, amikor megszületik A jó pásztor című verse:

Élt egy pásztor
Hegyek alján,
Mennyi bárányt őriz ő!
És az eltévedt bárányokra
Mennyi vért áldoz ő!
Uram Jézus, ő az, ő!

Az a pásztor maga Jézus,
Ki is lehetne más?

8 TÜRMEZEI 2007, 3: 404. o.

Ő értünk hal és értünk él,
Szívéből a jószág beszél.
Uram Jézus, ő az, ő!⁹

Ez utóbbi vers nem jelent meg egy kötetben sem, ezért érdemes a gyermek Túrmezei Erzsébetnek ezeket a verseit ebben az írásban is megőrizni.¹⁰

A KONFIRMÁCIÓ

Minderre azért is érdemes figyelni, mert a Fébé törzskönyvében van róla ebből az időből egy sokunk számára meghökkentő, eddig ismeretlen adat. Így szól: Belák Erzsébet „vallása eredetileg: római katolikus. Konfirmációja és áttérése: Tokaj, 1929. Konfirmációi ígéje: 2Krón 28,20: »Légy erős, bátor, és cselekedj! Ne félj, és ne rettegj, mert az Úristen, az én Istenem veled van, nem hagy cserben, és nem hagy el, amíg be nem fejezed az Úr háza szolgálatához szükséges valamennyi munkát.«” Ezek szerint Erzsébet eddig katolikus lett volna? 17 éves volt, amikor konfirmált és áttért? Erre sehol máshol nem találtunk adatot. Sokan erről nem is tudnak, még a közelebbiek sem. De a Fébé-törzskönyv minden bizonnyal igaz adatokat rögzít. Ugyanez a Fébé-törzskönyv említi, hogy mindkét szülő „ág. h. ev.” vallású volt. Ezzel szemben Hegedűs János jelenlegi tamási plébános Zászkaliczky Pál lelkész kérdésére az anyakönyvi adatok alapján a következőket válaszolta. „A tamási katolikus káplán, Vörös Kristóf keresztelte meg Túrmezei Erzsébetet. A keresztelési anyakönyv adatai szerint a keresztelés 1912. február 25-én történt. *Belák Erzsébet Sarolta* néven lett anyakönyvezve. A szülők neve: Belák János ágostai hitvallású és Korenika Anna r. k.” Ez a kérdés tehát tisztázódott, köszönjük a tamási plébános úrnak. Belák János vegyes házasságot kötött a katolikus Korenika Annával, így a leánygyermek (az előzőleg született és elhunyt

9 Kötetben nem jelent meg.

10 KALINA 2008, 28. o.

négy leány is?) katolikusok voltak. Túrmezei Erzsébet tehát katolikus válású volt 17 éves koráig.

Ehhez komoly adalék Pintér Károly lelkész testvéremtől egy régi leveléből (1957): „Egy alkalommal, az első világháború alatt a tamási lévita tanító (Tamásiban ugyanis nem volt lelkész, s lévita tanító látta el az istentiszteleti alkalmakat is) egy téli napon átment Belákékhoz zongorázni. Szívárvány jelent meg az égen, ami télen ritka jelenség. A tanító ismervén a kisleány rigmusfaragó hajlamát, így biztatta: Erzsi, nem tudnál erről valami verset kigondolni? S akkor diktálta le ezt a versikét: »Szívárványt láttam tél idején. / Mintha mondaná: remélj, remélj. / Mintha mondaná: csak higgyetek, / Honfitársak csak reméljete!« (A vers eredetileg több versszakos volt, azonban a bátyja már csak ezekre a kezdő sorokra emlékezik.) A versben említett hit persze ekkor még csak a szokványos hívést, bizakodást jelenti. Inkább arra érdemes figyelni, hogy a kis négy-öt éves gyermek lelke mennyire érzékeny az emberi nyomorúságra. Érti a terhet, amely megülte azt a kort. Még korábbi rigmusa, amelyre bátya emlékezik, ez a kis mondóka: »Ebédülőben nagy rend nincs, mégis sok a kincs.«

A világháború után tönkrement az üzletük. Édesapja nem rendelkezett anyai élelmességgel, hogy az akkori nehéz és bonyolult gazdasági krízist átéltesse volna. Sopronba költöztek. Itt az elemi iskola padjaitól elbúcsúzott fiatal leányt az állami felsőbb leányiskolába íratják be. Nyolc év után itt is érettségizik. 14 éves korában megköszöni a holland segélyakciót egy versében, amelyet az egyik pesti újság közöl, erre néhány hónapra Hollandiába viszik. Harlemba, a tulipánok városába kerül. Közben János bátyja Ózdra kerül segédlelkésznek, ahol akkor Túróczy Zoltán a gyülekezet lelkésze. Ide kerülnek bátyjához szülei is. Erzsébet nyári vakációit Ózdon tölti. Túróczy igehirdetése nagy hatással vannak rá. Bátyja nem tudja, hogy ennek nyomán-e, vagy hogyan s mikor ismerte meg az Urat, de tény, hogy Ózdra mint kedves helyre később is többször hivatkozott Erzsébet testvér. Az is tény, hogy ebben az időben a katolikus egyház léghőjét, rendtartását »kényszerzubbonynak« érzi magán, belsőleg el is szakad tőle. (Már hitben jár ekkor. Az a gyanúm, hogy megtérésének időpontját nem is lehet pontosan megállapítani.)

Eközben Sándor bátyja 1927 novemberében Tokajra kerül lelkésznek. Szülei átköltöznek Ózdról, s így a nyári vakációk színhelye is áttevődik. Körülbelül 1928 nyarán megy egy tokaji hívó leánnyal Pestre, egy Fébé-konferenciára. Az iskolában jelesen tanuló Erzsébet ekkor már nyíltan is szembefordul felekezetével. Vitákat provokál, szabotálja az alkalmakon való részvételt, úgyhogy végül maga az igazgató ajánlja neki, hogy térjen át. 1929-ben, 17 éves korában tér át az evangélikus egyházba. Az érettségi után beiratkozik az egyetemre, magyar–német szakos tanárnak készül. Sándor és János bátyjai nehezen tudnak afelől dönten, hogy egy református internátusban vagy a Fébé internátusában helyezték el. Végül is a Fébé mellett döntenek. Emberileg ez a döntés határozta meg Erzsébet testvér jövőjét. Itt, a Fébében kap indítást a diakonissza életre. A diplomát már mint diakonissza szerezte meg.”

A TAMÁSI GYÜLEKEZET

„...a *tamási* evangélikusok 1831 körül érkeztek Sárszenlőrincről. Pontos adatok nincsenek a családok létszámát illetően, de elegendő ahhoz, hogy egy egész utcát elfoglaljanak és benépesítsenek, mivel a szájhagyomány Tamási egyik utcáját mai napig evangélikus sorként emlegeti. A betelepültek sokáig igyekeztek megőrizni identitásukat, ezért Sárszenlőrincről, esetleg Tolnanémediből, »hazulról« házasodtak. A gyülekezet akkori nagyságára s anyagi erejére jellemző, hogy 1891-ben a piactér mellett, a település központjában megvásároltak egy fogadót, s az épületet imaházzá alakították át. A korabeli dokumentumokból az is kiderül, hogy a századforduló környékén reformátusok is tartoztak a gyülekezethez. A »két« gyülekezet 1933-ban együtt emeltetett tornyot az imaházra, Baumgartner János tervei alapján Hóner Pál építtette. A gyülekezet ekkor már saját – igaz, csak egytantermes – iskolát működtetett. A tamási gyülekezetnek nem volt saját lelkésze, Nagyszokolyhoz tartozott. Saját anyakönyvek 1949-től kezdődnek, ekkor küldik ki Tompa Zoltán segédlelkészt a missziói egyház szervezésére. Őt 1953–1980-ig Stovicsek

Gusztáv követi. Ezután hosszú ideig nincs helyben lakó lelkész. Eleinte a Tolnanémediben szolgáló lelkészek, Varsányi Ferenc (1980–1986), Seben István (1986–1990) és Kovács László (1990–1994) gondozták, majd 1994 és 1996 között ifj. Cselovszky Ferenc gyónki lelkész. 1996-tól Honthegy Zsolt szolgál gyülekezet munkatársként a gyülekezetben.”¹¹ Az utolsó adatok 2001-ből valók, nem annyira biztatók, sőt figyelmeztetők, az egyházközségi tagok száma már száz alatt van.

A régebbi adatok azt mutatják tehát, hogy Tamási akkori viszonyokban, de lélekszámát tekintve ma is anyagyülekezetnek beillő erős közösség volt. Kutató barátomtól, dr. Jáni Jánostól kapott névtári adatok szerint – az előzőekkel szemben – már 1875-ben is saját imaházuk és iskolájuk volt 335 lélekkel, 42 tanulóval. 1910-ben, tehát két évvel Belák Erzsébet születése előtt ugyancsak iskolájuk és imaházuk volt, de már 419 lélekkel, 39 tanulóval (a gyülekezetnek szinte egytizede gyermek volt!). Ebben az időben tehát a gyülekezet erősödőben volt. Amikor Túrmezei Erzsébet megszületett, Tamásiban sok evangélikus élt (nem tudjuk, a katolikusokhoz képest milyen arányban), „missziói egyházközségként”, vagyis nem szervezeten működtek. Még saját anyakönyvük sem volt. Erzsébetet tehát – különösen azért, mert mint kiderült, az édesanya katolikus volt – katolikus pap keresztelte meg.

Mégis kérdés, hogy ebben a családban, ahol egy fiú evangélikus lelkésznek készült, ne vetődött volna fel ez a probléma. Azt azonban rögzíthetjük a kérdéseken túl, hogy a katolikus Túrmezei Erzsébet evangéliumi hitben nevelkedett kicsiny gyermekkorától kezdve. Ez érett be 1929-ben, amikor áttért, konfirmált. S versírási, költői hajlama is hamar jelentkezett.

SOPRON

Az első világháború idején vagy utána a tamási vegyeskereskedés csődbe jutott. A családnak valami újat kellett kezdenie. A két fiú ekkor már a soproni evangélikus líceumban tanult, ésszerűnek, legalábbis valamilyen megoldásnak tűnt, hogy a család is odaköltözik. Így 1926-tól Erzsébet is a líceumban tanult. De verseket is írt, sőt néhányat be is küldött egy budapesti tehetségkutató versenyre. Belák Erzsébet *Hollandia* című verse már ekkor kitűnt, sőt meg is jelent a *Magyar Holland Szemle* című folyóiratban. A világháború utáni nagy szegénységben több magyar leányt meghívtak Hollandiába nyaralásra. Erzsébet is kiutazhatott. Miközben hazagondolt, született egy verse:

18

Most, hogy szép hazánkat szertedarabolták,
alig-alig hisszük, hogy van még egy ország,
ahol minden hajlék az öröm tanyája,
Hollandia, áldott békesség hazája.¹²

János testvére közben befejezte teológiai tanulmányait, és Ózdra került hitoktatói beosztásban. Ózdon Túróczy Zoltán volt a lelkész. Erzsébet is ott töltötte a nyarat, s ez a nyár feledhetetlen volt Erzsébet életében, a komoly lelki hatások után nehezen tért vissza az internátusi és gimnáziumi életbe.

TOKAJ

Hamarosan másik változás állt be a család életében. Túróczy Zoltán a Dunántúli Egyházkerület püspöke lett, Ózdra Marcsek János addigi tokaji lelkész került. Marcsek János pedig maga helyett Túrmezei Sándort ajánlotta Tokajba. A család ekkor Sopronból Tokajba költözött, a tágas parókiába. Ez lett az előbb tárgyalt áttérés és konfirmáció éve 1929-ben.

¹² A Zákeus Médiacentrum által készített filmből: *Fény előttem, fény utánam*, 2001. Idézi: KALINA 2008, 29. o. Kötetben tudomásom szerint nem jelent meg.

Erzsébet mindezekon felül itt megismerkedett egy diakonissza testvérrel. Ezen a nyáron vett részt először egy Béthelben tartott konferencián. Ez a konferencia életre szóló döntést hozott számára. Zászkaliczky Pál lelkész 2000. május 30-án, Túrmezei Erzsébet temetésén az igehirdetésében hitre jutásának indulásáról ezt mondta: „Mintegy hetven évvel ezelőtt egy szeretetvendégségen a teríték mellé helyezett ígéslapon olvasta Jézus Krisztus hívását: »Te kövess engem.« Tény, hogy akár ezen, akár az előzőben említett konferencián Túrmezei Erzsébet meghallotta Urának hangját, és elindult szolgálatában.

Így illeszthető be a Fébé-törzskönyv adata mégis Túrmezei Erzsébet életrajzába. „A konfirmálás helye és ideje: Tokaj, 1929. szeptember 1.” 17 éves volt tehát, amikor a konfirmáció és áttérés alkalmából a már említett és idézett igét kapta a Krónikák 2. könyvéből: „Istenem veled van, nem hagy cserben és nem hagy el, amíg be nem fejezed az Úr háza szolgálatához szükséges valamennyi munkát.” Aki ezt az igét adta, talán nem is sejtette, vagy éppen talán nagyon is sejtette (János testvére?), hogy Istennek milyen munkását erősíthette ez az ige egy életen át, „amíg be nem fejezi az Úr háza szolgálatához szükséges valamennyi munkát”! Néhány verse erről a nagy változásról szól: a *Most élni küldetés*, *Az életparton*¹³ és a *Két életújító igécske*:

Rám mosolygysz és rám köszönsz a metrón.
Milyen régen találkoztam veled!
Azóta évtizedek teltek el,
Mégis a tizennégy évesen kapott
igét ismételed,
hiszen az akkor örökre a tied lett:
„A Mester itt van, és hív téged.”

Egyetlen mondat, csak egy „igécske”,
De gyermekszívedet elérte,

¹³ TÜRMEZEI 1938.

19

És indultál Krisztus nyomában,
Követni Őt égő szeretettel.
Azóta őröd ezt a drága „igécskét”:
Mert ott volt és hívott a Mester.
Ragyogó augusztusi délután.
Szeretevendégségre terített,
Virággal ékesített asztalok.
Minden terítéknél igés lapok.
Diáklány áll meg csendesen
Az egyik mellett: „Ez az én helyem!”
S gyorsan megnézi a kezébe vett
Kis lapon, mi az üzenet.

Csak egy rövid parancs: „Te kövess engem!”
De felejthetetlen emlék, Jézus Krisztus akkor talált reám,
mert én voltam az a diákleány.¹⁴

BUDAPEST

A középiskolás évek lassan elmúltak. A hitre és új életre jutott fiatal leány, aki a versekkel már eljegyezte magát, magyar–német tanári diplomát szeretett volna megszerezni. Mehetett volna Debrecenbe, ahol szüleihez közelebb maradhatott volna. A döntés mégis úgy szólt, hogy Pestre megy, a szellemi élet „kohójába”. Így került a Pázmány Péter Tudományegyetemre. Ebben az időben már a Fébé budapesti József utcai leányinternátusában lakott, saját tanulmányai mellett segítette az ott lakó gimnazista vagy polgári, kereskedelmi iskolába járó leányokat a tanulásban.

De döntésre jutott a versírás ügyében is. Talán kapott „jóindulatú” vagy kritikai figyelmeztetést, hogy ne csak „vallásos” verseket írjon. Erre született meg verse, ars poeticája:

¹⁴ TÜRMEZEI 2007, 3: 17–18. o.

Úr Jézus, tudod: nem érdemes írni,
Csak hogy a rímek muzsikáljanak.
Olyan dalokat ébressz, hogy a lelkek
Tehozzád közelebb találjanak!
Te rejtőzzél el a rímek közé!
Te simogasd meg a fáradtakat!
Te biztasd, akit csüggedés kísér!
Hisz írni csak azért,
Hogy csengő rímek muzsikáljanak,
Uram, mit ér?
Minden dalomban légy jelen te magad!
Te simogasd meg a fáradtakat!
A léleknek ne felém, Tefeléd,
Tefeléd adjon mindegyikük szárnyat!
Nem akarok én üres muzsikákat.¹⁵

SZÜRKE RUHÁBAN

Felvettem a szürke ruhát.
Szürke, mint a gondok,
Mint a hétköznapiak, a munka,
Mint a földön az élet.
S Jézus megáldott:
„Szürke ruhád alatt
Verjen a szíved piros örömtől!”¹⁶

1934. augusztus 20-án lépett be a Fébé egyesületbe, tehát végleg eldőlt az is: diakonisszaként akarja Urát követni és szolgálni. S az egyetemen diplomát szerzett tanárjelölt most végigjárta a diakonisszajelöltség minden

¹⁵ Kérés. TÜRMEZEI 1938, 188. o.

¹⁶ TÜRMEZEI 1938, 177. o. TÜRMEZEI 2007, 1: 177. o.

lépcsőfokát. Otthoni, konyhai munkát végzett, aztán lassan kezdett gyülekezeti alkalmakra is (Pesterzsébet, Szarvas) járni, azokon szolgálni. De irodalmi munkára is hamar lehetőséget kapott az egyesületben. A *Fénysugár* és a *Kis Harang* című folyóiratokba írta verseit, írásait. 1935-ben „jelölt”, majd „próbadiakonissza”, 1945-ben – belépése után kilenc évvel – Raffay Sándor püspök és Zulauf Henrik diakonissza lelkész avatási szolgálatával „rendes diakonissza” lett. Avatási ígéje a Fébé-törzskönyv szerint: „Ellenben az Urat, a Krisztust tartásatok szívetekben, és legyetek készen mindenkor számot adni mindenkinek, aki számon kéri tőletek a bennetek élő reménységet.” (1Pét 3, 15) Ezt az ígét harmincnégy testvérel együtt hallgatta dobogó szívvel.

1938-ban első kötete, az *Őszből tavaszba* kiadása előtt vette fel a Belák helyett a Túrmezei nevet fivéreivel együtt.

22

Túrmezei Erzsébet Reményik Sándor verseit gyermekkorától ismerte, szerette. Reményik jelentette meg elsőként Túrmezei versét *Pásztortűz* című lapjában. Zászkaliczky Pál lelkésztől, aki a Fébé lelkésze is volt, a következő levelet kaptam: „A ma délutáni könyvtári kutatás eredménye a következő: Túrmezei Erzsébetnek a *Niklai leány* című verse jelent meg a *Pásztortűz*ben.¹⁷ Ez valójában azt jelenti, hogy ez a vers előbb jelent meg Reményik folyóiratában, a *Pásztortűz*ben, mint kötetben, mert az *Ének földrengéskor* 1941-ben jelent meg.”¹⁸ Ő nevezte el Erzsébet testvért „Jézus Krisztus igaz poétájának”. Találkozásuk is volt. Döntő és komoly alkalom volt, amikor az erdélyi diakonisszák kérésére Reményiket Budapesten látogatta meg Erzsébet testvér egy kórházban. Erzsébet testvér később Reményik sírját is többször meglátogatta.

17 *Pásztortűz*. Erdélyi irodalmi és művészeti folyóirat. XXVI. évf. 12. sz. 1940. december, 534. o.

18 Zászkaliczky Pál 2011. dec. 14-ei e-mailje.

A LEÁNY-NÉPFŐISKOLA VEZETŐJE

Ezután következett Erzsébet testvér életében a neki nagyon kedves és nekünk fontos népfőiskolai szolgálat. Ezt a munkát evangélikus egyházunkban Sztehlo Gábor lelkész indította el, az északon induló munkát ő hozta haza és honosította meg. Találó a népfőiskolai munka tartalma és célja is Sztehlo szerint: „Olyan hely, ahol az ifjú élet mozdonyát sok váltón keresztül a helyes sínparra igyekeznek vezetni. Ez történik öt hónapon keresztül. Aztán az ifjú kezébe adják a forgalmi szabályzatot, Isten ígését, és mindenki a saját mozdonyán indul el... Biztosítási kötvényt nem adnak az ifjú kezébe, de egyet mindenki kaphat, az Úr Jézust. Ez a népfőiskola áldott munkája: életre való nevelés a Jézus Krisztus által.”¹⁹ A tanulmányokat három „csokorba” szedte össze: magyarság, gazdaság, Biblia. 1941-ben indult Húvösvölgyben a Fébé Leány-népfőiskola, amelynek vezetésével Túrmezei Erzsébet testvért bízták meg. Három télen át tanítottak a Vadaskert és a Hárshely közötti emeletes épületben, az anyaházhoz közel. Az épületnek nevet is adtak: Fénysugár üdülő. Az évek során kilenc tanfolyamon összesen százhusz leány vett részt. Erzsébet testvér így emlékezik a kezdetekre: „20 tagú leánycsapat költözött be leány-népfőiskolánk épületébe. Nyáron tatarozták az épületet, s nem készültek el vele idejében. Már bent laktunk, amikor az ajtókat, ablakkereteket festették, mindenhová odaragadtunk, és szép nyomokat hagytunk rajtuk a fehér festék. A konyhában még nem működött a tűzhely, a szomszédba jártunk étkezni. Év közben is sok mindenért kellett öt percre lévő másik házunkba szaladni, mert a felszerelésnek sok híja volt. Ezért állandóan szerepelt a tisztségek között a futári tisztség is. De mindez így volt szép, és így marad kedves emlék a lelkünkben. A második évre ezek a nehézségek elmúltak, újak kerültek helyükbe. De minden nehézség csak arra való, hogy újra meg újra megtapasztaljuk Urunk gondoskodó szeretetét.”²⁰

19 Kovács 1990. Idézi: KALINA 2008, 34. o.

20 Kovács 1990. Idézi: KALINA 2008, 37–38. o.

Az itt folyó oktatási munkáról ezt írta: „Egy evangéliumi népfőiskola nem csak ismeretekkel akarja gazdagítani a résztvevőket. Megtanítja őket arra, hogy házukat hogyan igazgassák, hogyan műveljék kertjüket. Jobban megismerteti velük a magyar földet, népet, történetet, irodalmat, a természet világát. Főznek, fonnak, varnak. Mindezek felett magukba lehelik az evangélium életformáló erejét. Cél olyan lányokat nevelni, akik nem a könnyebb utat keresik, hanem szolgáló étellel elől járnak otthon, a gyülekezetben, falujukban. Emberi munkával ezt soha el nem érhetnénk, de elvégzi az evangélium és az evangélium Ura, Krisztus.”²¹

A népfőiskolán belül leányköröket szerveztek. Ezek a körök gyűléseket tartottak, verseket olvastak, mondtak el, énekeltek, dolgozatokat olvastak fel. De több volt ez „önképzőkörnél”: mert szolgáltak is, látogatták az időseket, betegeket. A munka a budapesti ostrom idejére megállt, de meghívásra Kiskunhalason folytatódott. Majd amikor a helyzet megengedte, újra a fővárosban, bérbe véve a görögkeleti szeminárium intézetét. Erzsébet testvér saját helyről és épületről álmódott: „Hűvösvölgybe képzelem. Népfőiskolánk népi stílusban épülne, hogy minden minta legyen a lányok előtt. A ház és berendezés arról beszéljen, milyen legyen a falusi nép otthona. Nevelje őket ízlésre, egyszerűsége. Ha üt Isten órája, hiszem, valóra válik egyszer ez a terv. Addig csak tovább, *Ahogy lehet.*”²²

Amikor még Kiskunhalason megnyílt a népfőiskola, Erzsébet testvér így köszöntötte a jelenlévőket: „Itt vagytok mind, akik segítettetek: megértéssel, áldozattal, munkával, imádsággal. S tudom, most fürkésző szemmel nézitek a kicsiny kezdetet. Benne van-e a gyümölcs, a jövőre ígérete? Fakad-e belőle élet ennek a városnak, meggyötört népünknek? Nyílik-e munkája nyomán virág, és sarjad-e kalász a magyar ugaron? [...] Háború alatt, szűk és alkalmatlan keretek között fogtunk munkához. Az elmúlt télen nem is lehetett a közeledő ostrom miatt összegyűjteni a kis csapatot. Nem járt csillag sikerekkel, hangos eredményekkel népfőiskolánk csendes, szinte

21 Túrmezei Erzsébet kéziratából. Idézi: KALINA 2008, 40. o.

22 Túrmezei Erzsébet kézírata, a kiemelt szövegrész Reményik Sándor versére utal. Idézi: KALINA 2008, 42. o.

észrevétlen szolgálata. De Isten áldása nyugodott rajta. Bizonyoságot tesznek erről a volt népfőiskolások levelei is. Egyikük azt írja: »Nagy örömmel olvastam, hogy a mi népfőiskolánk kapui újra kitarulnak. Én nem tudok azért eléggé hálát adni, hogy oda eljutottam. Csak azóta látom, milyen más lett az életem.« [...]

Nekünk itt, a kedves Zs. néni fehér kúriáján minden a szeretet csodáját hirdeti: maga a hajlék és minden bútordarab, minden használati tárgy, az este kigyulladó villany, a kályhában pattogó fahasábok. Hadd mondjak mindenkinek köszönetet ezért a csodáért, és hadd kívánjam, hogy Isten fizessen vissza dús áldáskamattal minden segítséget. Ő soha nem szokott az ilyen dolgokban adós maradni. Tudjuk, hogy minden kisebb-nagyobb hiányunkban bizalommal kérhetjük ezután is támogató szeretetét. Így kezdjük meg itt munkánkat.”²³

Egy 1948. január 5-én írt levelében még „egy-két fontos népfőiskolai dátumot” közöl. A valóságban azonban más idők következtek. 1948-tól már nem is működhetek mint népfőiskola, ezért munkájukat téli táboroknak nevezték el. De a munka ekkorra már kiszélesedett. Népfőiskola működött Nagytarcsán, Orosházán, majd Fóton fiúk számára, lányoknak pedig Budapesten, Gyenesdiáson, Farádon, Celldömölkön, Győrben, Répcelakon, Tordason. A tanfolyamról hazatérő fiúk és lányok otthon, a gyülekezetben vállaltak valamilyen szolgálatot. Tartották egymással is a kapcsolatot találkozók és körlevelek útján. Az utolsó népfőiskolás találkozó 1951-ben Béthelben volt. Ezután „születésnapos találkozókra” jöttek össze. Több helyen is találkoztak, ezekből egy helyet emelnék ki: Csömört, Gubek Mária testvér lakását – erről, illetve Gubek Máriáról később külön is szó esik majd.

A nagy munka közben (1941) jelentek meg újabb kötetei: *Ének földrengés-kor*, majd 1945-ben a következő: *Reméljetek velem!*

Megyek a téli vetések között,
és a szívem magasra emelem.

23 Túrmezei Erzsébet Gubek Máriának írt leveléből. A dátum hiányzik róla, de minden bizonnyal 1945-ről lehet szó.

A hó alatt is sarjad a jövő...
És ránk ragyog az Isten tavasza.
Reméljetelem velem!²⁴

Fordítom a Tedeumot,
És fejtem a szürke ruhámat...

Érdemes egy percre ezen a két soron együtt elgondolkozni! Mit jelenthetett a szürke ruha fejtése és a *Te Deum* fordítása együtt? És mit jelent számunkra is, akik ha nem is olyan mértékben, de sokszor együtt tapasztaljuk az élet borús és derűs oldalát? Mennyi erőt adhat ez néhány sor is ahhoz, hogy „egyensúlyban” maradjunk!

26

Tizenhét esztendő telt, szaladt el ebben a szolgálatban, a „szürke ruhában”. A viharfelhők már előbb is gyülekeztek, a vihar azonban 1951-ben tört ki, akkor csapott le a villám. 1951 augusztusában közölte szomorú szívvel Túróczy Zoltán püspök a Fébé Diakonisszaegyesülettel az Állami Egyházügyi Hivatal rendelkezését: minden egyházi egyesülettel a Fébé Diakonisszaegyesületnek is meg kell szűnnie, november elsejéig minden diakonisszának le kell vetnie egyenruháját, és világi állás után kell néznie. 176 Fébé-diakonisszának, -diakonisszajelöltnek és -diakónusnak kellett ez alatt a rövid idő alatt magáról gondoskodnia. Csak kevesen maradhattak egyházi, ott is esetleg „irodai” szolgálatban, egyetlen egyházi szeretetotthonban maximum három diakonissza maradhatott. Jól kigondolt „csapás” volt ez. Ekkor született meg Túrmezei Erzsébet *Csak alagút* című verse.

Ahogy az alagútba értünk,
Egy kicsi lány fölsírt nagyon.
Édesanyja hiába békítgette:
„Mindjárt kiérünk! Ne sírj, csillagom!”

24 Reméljetelem velem! In: TÜRMEZEI 2007, 1: 459. o.

...Kiértünk, nevetett a napfény.
A kisleány is nevetett.
„Csak alagút!” – ismételtettem egyre
Magamban a drága feleletet.²⁵

Ami pedig a ruhát illeti:

A ruha változik. Te megmaradsz.
És a himnusz is marad ugyanaz.
Nem némulhat el ezután sem.
Dicsérünk, Úristen.
Most is. És mindörökké.²⁶

27

BALASSAGYARMAT

Erzsébet testvér a kényszerű kiköltözés után a balassagyarmati evangélikus szeretetotthonba költözött otthonvezetőként. Előtte Palkovics Anna és Kárpáti Emma testvérek szolgáltak itt, de Kárpáti Emmának családi okokból Pestre kellett költöznie. Így nyílt egy hely Erzsébet testvér számára, akinek édesanyja beteg volt, és ő vele akart lenni, ez a megoldás tűnt jónak. Szabó József püspök pedig bátran melléállt, sőt így – a tiltás ellenére – a gyülekezetben is kapott szolgálatokat, az ipolyszögi és patvarci szórványokban tartott istentiszteleteket, kerékpáron közlekedve. A városban vasárnapi iskolát vezetett, szobájában pedig gyermekeket tanított német nyelvre. Verseit gépirásos formában adták titokban egymásnak a testvérek. 1951-ben jelent meg a *Sürgess, tűnő nap*, 1958-ban az *Itt és most* című gyűjteménye. Ez annak is bizonyítéka, hogy Erzsébet testvért nem törte le a „kitelepítés”. Ha egyenruhában nem lehetett, folytatta civilben Isten dicséretét verseiben.

25 TÜRMEZEI 2007, 2: 19. o.

26 *Sürgess, tűnő nap*. In: TÜRMEZEI 2007, 2: 92–93. o.

A gyarmati kezdet persze valóban „kezdetleges” volt. A tíz személyt befogadni képes otthonban olykor negyvenen is voltak. A vizet is messzebből hozták. 1970-ben korszerűsítették az otthont.

Erzsébet testvér hivatalosan a gyülekezet irodájában is dolgozott minden délelőtt. Lengyel Anna, a Déli Egyházkerület felügyelője így emlékezik rá: „Túrmezei Erzsébetet gyermekkorom óta ismerem. Alsó tagozatos voltam, amikor Balassagyarmatra jött. Nem tudtam, hogy ő Szabó József püspök jóindulatából kerülhetett oda, nem tudtam, hogy ő a szélnek eresztett diakonisszák egyike, és azt sem tudtam, hogy ő nem végezhetett volna egyházi munkát sem. Persze, hogy nem tudtam, hiszen ő sohasem viselkedett úgy, mintha megtűrt személy lett volna. Minden tetszett nekem ott. A tárgyak, amik körülvették, az írásos párnák, a könyvek, a sok levél az asztalán. Finnországból, Németországból, Svájcban kapott leveleket, szép képeket, igéslapokat, szemléltető eszközöket a hittanhoz. Ezeket mindig megmutatta, és ha meg volt elégedve a német felelettel, akkor azokból az ajándékokból jutalmazott. Hogy tudtam dicsekedni egy ilyen képpel, igés lappal vagy bélyeggel! A nagy szürkeségben, ami akkor körülvett bennünket Balassagyarmaton, oázis volt az egyházi élet. Óriási érdeme volt ebben Erzsébet testvérem. Nagyon sokat tett azért, hogy mi okosodjunk, tanuljunk, hitre nevelődjünk minden egyházi alkalmon. Istentisztelet után mentünk a vasárnapi iskolába, amit szintén ő vezetett. Csodák tártak fel az ő flanelképes óráin. Olyan szemléletesen rakta fel a bibliai történetek alakjait a táblára, hogy egy életre megjegyezte mindenki. Alig vártuk, hogy mehessünk a vasárnapi iskolába, és az előző órai történetet már mi rakhattuk fel flanelalakokkal. Ez volt a felelés. Nála ugyanis nem lehetett készületlenül menni. Megtanította, de szigorúan számon is kérte a tudnivalókat. Kedvesen, de határozottan megmondta a szülőknek, ha valaki nem készült, és nem tudta azt, amit tudnia kell. Balassagyarmaton az ötvenes évek közepén a mi iskolánkban mindenki járt hittanra, és nagy szégyen volt, ha valakiről kiderült, hogy nem tudja azt rendesen! Versengtünk, hogy ki tudja jobban. Nemcsak Erzsébet testvérem (így hívták őt mindenki a városban), de Szabó püspök úrnál és Rónay Zoli bácsinál is ez volt a helyzet. Nagyon szerettem járni minden egyházi rendezvény-

re és alkalomra, soha egyet el nem mulasztottam. Azt hittem, őt a politika sohasem érdekelte. Sok-sok évtized múltán, amikor Józsefváros és Balassagyarmat díszpolgárává avatta, egy rádióinterjúban mesélt nekem 1956-ról, a megcsillanó szabadságról, a november 4. utáni rettenetről, a féktelen megtorlásról. Név szerint említette azokat, akiket agyonverték Balassagyarmaton és környékén pusztán azért, mert részt vettek a forradalomban. Árvákról, özvegyekről beszélt, akikben tartotta a lelket, és akikhez nem félt elmenni, látogatni és bátorítani, vigasztalni és segíteni. »Pedig tudom – mondta –, Gyarmaton nem volt semmi, csak békés felvonulás, meg leverték a vörös csillagot. De ezen kívül semmi, még egy pofon sem csattant el. És ezért, pusztán ezért agyonverték embereket.« Erzsébet testvér és '56 – ki hitte volna...!»²⁷

TANULSÁGOS LEVELEK

Több mint két évtized telt el a „gyarmati csendben”, de amint látni fogjuk, ez egyáltalán nem csendes, visszavonuló élet, hanem töretlen szolgálat volt. Erről tanúskodnak Túrmezei Erzsébet levelei. Túlságosan nagy, lehetetlen feladatnak tűnik összes levelezését összegyűjteni. Egyetlen lehetőségünk Gubek Máriával való levelezéséből valamit bemutatni. Gubek Mária a csömöri gyülekezet felügyelője volt több mint három évtizeden át, és a csömöri postahivatal vezetőjeként dolgozott. A negyvenes évek közepétől ismerték egymást. Mint fiatal leány jelentkezett a népfőiskolára, és bár szülei nem engedték, hogy elmenjen a tanfolyamra, Erzsébet testvér ragaszkodott ahhoz, hogy minden népfőiskolai találkozón részt vegyen. Kapcsolatuk egyre inkább mélyült, levelezésük annak tanúja, hogyan tud Krisztus szíveket összekötni, „családtaggá” és testvérré tenni.

Miről szólnak a levelek? Elsősorban arról, hogy Túrmezei Erzsébet élete a szó legszorosabb értelmében 24 órás szolgálat volt. Az otthon vezetését

²⁷ Lengyel Anna: Túrmezei Erzsébet testvérről. *Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközség – Hírlevél*. 2000 ősz. 7–8. o. *Lelkipásztor*, 2000/10. sz. 391. o.

és a balassagyarmati lelkeszi hivatali szolgálatot lelkiismeretesen ellátta. Leveleiben arról ír, hogy milyen gondjai vannak az otthonban, és mindig pontosan közli Gubek Máriával, mikor lesz a hivatalban, mikor „hívható”. Napjai tehát ezzel a két (a gyülekezeti irodai és szeretetotthoni) szolgálattal már szinte beteltek. De leveleiből kitűnik, hogy ezen túlmenően mennyire számon tartja a fébés diakonissza testvéreket és a volt népfőiskolásokat is. Levelei velük vannak „tele”. A számontartáson túl igyekezett mindenkivel a kapcsolatot is tartani, ápolni. Tiszteletre méltó és csodálkozásra indító, hogy mindenkiről tud, mindenkiért imádkozik és mindenkit igyekszik meglátogatni. Igazi lelkipásztori vonás!

Mi, egyszerű emberek úgy tudjuk, sok költő „álomvilágban” él. Túrmezei Erzsébet, miközben „ontotta” verseit – hogy ez milyen nagy szolgálat volt, ezt a későbbi kor fogja még inkább tudni –, nem ilyen álomvilágban, hanem a mindennapi valóságos életben élt. S nemcsak tudott szinte mindenkiről, vagy nyomozott olyanok után, akiről már nem tudott, és nemcsak imádkozott „övéiért”, hanem élete a keresésekben, látogatásokban telt. Leveleit olvasva az ember elcsodálkozik, mennyire nemcsak napra, hanem percekre be volt osztva élete. Gubek Máriának rengeteg levelében ír utazásairól, mikor ér Balassagyarmatról az Engels térre, az akkori autóbusszállomásra Budapesten, mikor indul tovább valakihez, aki éppen beteg, vagy kórházban fekszik, mert feltétlenül meg kell látogatnia, beszélgetni, imádkozni kell vele! Lehetetlen felsorolni azoknak a családoknak a nevét, akiket útitervébe vett, látogatott, esetleg szállást is kért náluk, hogy másnap aztán gyorsan indulhasson tovább.

Idővel tovább bővült szolgálati köre is. Egyre több hívást kapott gyülekezetekbe. S a már említett szolgálatok, látogatások mellé ezeket is be kellett illeszteni úgy, hogy semmi és senki ne lássa kárát. Leveleit olvasva látjuk, a szó szoros értelmében minden napja, perce be volt osztva. Soprontól Békéscsábáig utazott, levelei egyben „menetrendek” is, amelyeket leír a neki kedves Gubek Máriának, „Mancikának”, sokszor éppen a vonaton vagy HÉV-en. Egyházunkkal a kapcsolata nem nevezhető felhőtlennek. Sértődöttség nélkül panaszkodik a szeretetotthont vezető Erzsébet testvér, hogy a diakóniáért felelős esperes nemigen fogadja, vagy ha eljut hozzá, nemigen tud a dol-

gokról. Elképzelhető, hogy szolgálatai, útjai nem voltak „kívánatosak” állami, sőt egyházi szemekben sem. Ezért szinte megdöbbenő az a Gubek Máriának írt levele 1968-ban, amikor ezt a kérdést is érinti.

„Kedves leveled tartalma nagyon meglepett. Sejtelmem sem volt arról, hogy ilyen természetű harcaid vannak, mert azt gondoltam, hogy a közösen látogatott újpesti bibliórák s a Lenke nénivel való találkozás, beszélgetés elég közösség Számodra. (Persze ezt most is így gondolom.)

Az idézett ige: Gal 1,10 erre az esetre egyáltalán nem alkalmazható. Hiszen itt nem az emberek tetszésének kereséséről volt szó, hanem arról az Isten Szentleke-munkáit belső félelemről, amit Pál apostol így fejez ki 2Kor 6,3-ban: »*Senkit semmiben meg ne botránkoztatassunk, hogy szolgáljunk ne szidalmaztassék.*« – Figyelik az életünket, és felelősek vagyunk a körülöttünk élőkért. Pál apostol nem riadt vissza ettől a felelősségtől. Le merte írni: Legyetek az én követőim, mint én is a Krisztusé.

Nekem is vannak ökumenikus kapcsolataim, persze inkább levélben és verseim szolgálatán keresztül. Tudok róla, hogy baptista és egyéb körökben talán még gyakrabban szavalják őket, mint az evangélikus gyülekezetekben. S tudom, hogy vannak ott az Úrnak nagyon kedves, mély hitű, égő szívű gyermekei. Tudom, hogy egy cél felé, egy hazába tartunk, egy Atyánk, egy Krisztusunk van, s az a természetes, ha szeretetben együtt munkálkodunk. De mélyen hiszem, hogy evangélikus egyházunk tanítása mindenben az Igében gyökerezik, hálás vagyok ragyogó, tiszta világosságáért. És meg vagyok arról is győződve, hogy itt a helyem. Ismered az *Itt és most* című verset? Abban magyarságommal kapcsolatban vallom, hogy »Máshol élni lehetne édes béke. Itt élni – küldetés. ... Máskor élni lehetne zengőbb ének. Most élni – küldetés.« Ugyanezt vallom azzal kapcsolatban is, hogy Isten evangélikus egyházunkban hívott el szolgálatára. Itt és most. Vajon hogyan fogadnád a hírt arról, hogy baptista vagy szabad keresztyén lettem? Szeretem őket, és tudom, hogy testvérek vagyunk, de nekem itt a helyem. S őszintén megírhatom Neked, Mancikám, hogy nekem itt, Balassagyarmaton annyi alkalmam sincs a közösség gyakorlására, amennyi Neked. Sokszor érzem én is ennek hiányát, hiszen az anyaházi közösség melegéből kerültem ide. De a Jézus Krisztussal való

közösség a csendességben és az úrvacsorában, a gyülekezet alkalmain való részvétel és közben testvéri levelezések, beszélgetések, jó könyvek olvasása átsegítenek ezen a hiányon.

Thiele-Winckler Éva anyja szavaira is gondolok: »(...) Nem az a fontos, hogy bennünket szeressenek, hanem, hogy mi szeressünk és mások számára áldássá legyünk. Nem az a fontos, hogy sok ismeretünk legyen, hanem hogy amit felismertünk, cselekedetre váltsuk.«

Döntőnek tartom ezt a levelet, sértődöttség nélküli bátor kiállás egyházunk mellett – hitvallás. És ehhez hozzá kell tenni, hogy később, a fordulat után sem érezhető nála sehol sem sértettség, sebeinek emlegetése.

Hozzá kell tennünk, hogy soraiból nem egyszerűen egyházszerepete vagy egyháza iránti hűsége csendül ki. Túrmezei Erzsébet meggyőződéses tanítványa volt Luther Mártonnak. Ennek ragyogó példája – ha már levelekről beszélünk – a *Luther Márton levelei* című verse:

2585 levél!

Ennyi maradt ránk! S mennyi lehetett!

Számba se lehet venni,
hogy kinek írtad a leveleket!

Feleségednek, kisfiadnak,
diáknak és fejedelemnek...

hol derüsen, tréfásan, hol keményen...

Hol feddenek, hol biztatnak, emelnek,

tanácsolnak, segítenek,

erősítenek reménységben, hitben

ezek a levelek.

Üzeneteket küld általuk az Isten.

Sejtetted-e, hogy nekünk is szolgálnak,
egy késői kor gyermekeinek?!

Nyoma sincs rajtuk századok porának,

Mert bennük dobog a szíved!

Minket is bátorítasz és vigasztalsz.

Átadod az örömezenetet.

2585 levél!

Ennyi maradt ránk... s mennyi lehetett!²⁸

Közben egyre inkább szaporodtak a külföldről írt levelek „kedves Mancikájának”. Erzsébet testvér is többször járt Németországban, ahol a diakonisszamunka töretlenül folytatódott. Finnországi útjai is voltak. Kanadai útja volt a leghosszabb. Gubek Máriának persze mindenhol írt levelet, lapot. Legtöbbet talán Németországban járt. Igyekezett megosztani minden élményét. Erzsébet testvéremnek bizonyára sok ismerőse, barátja, testvére volt. A levelek alapján mégis bátran állíthatjuk, hogy „Mancikájával” osztotta meg igazán minden gondolatát, örömét, baját.

CSÖMÖR

Szabó József püspök, aki segítette, támogatta Erzsébet testvért, közben nyugdíjba vonult. Idővel a balassagyarmati helyzet is feszültebb lett. 1975-ben Erzsébet testvér egy méltatlan levelet kapott az akkori balassagyarmati igazgató lelkésztől. „Amikor felkértem csupán a Szeretetház további vezetésére, közölte, hogy csak a Szeretetház vezetését és az azzal járó gondokat nem vállalja... ez a kijelentés újra meggyőzött önző beállítottságáról, hogy a szolgálatból csak azokat vállalná, amelyek hiúságát szolgálják, de az egyszerű hétköznapi feladatokat nem vállalja. Sértődöttségében képes magával rántani két társát is a létbizonytalanságba...” „Kettőjük között két év alatt a bizalmatlanság olyan mély árkot ásott, hogy T. E. jobbnak látta, ha eltávozik Gyarmatról.”²⁹ A gyülekezet vezetősége hamarosan azonnali hatállyal elbocsátotta. Az előző levélre Erzsébet testvér Gubek Máriának így reagált: „Amikor a múltkori levelemben írtam, még nem alakult ki minden,

28 TÜRMEZEI 2007, 3: 104. o.

29 Kalácska Béla későbbi balassagyarmati lelkész levele 1977-ből.

azóta már igen: Nagy Zsófia testvérel együtt el[menni] készülünk Balasgyarmatról. A másik munkaköröm megszűnt, itt addig maradunk, amíg utódot nem találunk. Mi közben lakást keresünk, ahová együtt készülünk költözni. Ebben a helyzetben ne gondoljatok a csömöri meghívásra, s ne küldjétek illet, nem tudnám elfogadni. Nehéz napok, hetek, sok imádságot kérünk, hogy Róm 8,28 valósuljon most is." Messze nem „sértődött”, fájdalmas panaszkodás ez, a tények rögzítése és testvéri imádságkérés.

Először egy csömöri család ígért nekik szállást. Így ír az 1975. január 24-ei levelében: „Isten kezéből fogadjuk az új lehetőséget. [...] Jó volna méreteket előre megkapni, hogy egy kicsit tervezhessünk. Mindent viszünk, s ami nem fér, bizonyára lesz ott hol leraktározni.”

Izgalmas volt már a készülődés ideje is. „Méretezéseink eredményét mellékelve küldöm. A nagyszekrény sajnos sehogy sem fér be a szobába, a könyvespolc talán igen. Persze két ilyen kis szekrényben ketten sehogy sem férünk. Jó volna, ha a nagy pl. az előszobába férne. Vagy a szuterénben lenne legrosszabb esetben hely neki, de arra mindenképpen ott a házban van szükségünk. Így csak a kanapé és egy kisebb méretű szekrény kerülne máshová. Hálásan köszönünk minden fészek-készítő szeretetet kedves Zsuzsa néninknek is, Nektek is.” (1975. január 30.)

De közvetlenül a költözés előtt a gazda meggondolta magát, nem adott helyet. Most tűnt ki igazán Gubek Mária ragaszkodása, áldozatos szeretete, aki meghívta Erzsébet testvért Nagy Zsófia diakonisszával együtt saját lakásába. Így 1975. február 3-án mindketten a Gubek család „ideiglenes” befogadottjai lettek.

Két és fél esztendeig tartott a csömöri tartózkodás, nem könnyű helyzetben: együtt laktak Gubek Mária és szülei, Erzsébet és Zsófia testvér. De nemcsak a „család” fogadta Erzsébet testvért szeretettel, hanem a gyülekezet, annak lelkesze, Solymár Péter is. Erzsébet testvér egyre rendszeresebben szolgált különböző gyülekezeti alkalmakon.

Közben folytatódtak, sőt sűrűsödtek az utazások is: „Nagyon kedvesen teltek Siófokon is a napok.” De most is első a szolgálat és a testvéri alkalmak: „Vajon mennyien leszünk a találkozózn? [...] Vasárnap megyünk Zalaszentjakabba. Onnét másnap fél egykor átmegyek Kanizsára, aztán Kanizsáról

kedden 14.12-kor indulok vissza Siófokra, onnét szerdán 12.44-kor haza. Ha nem késünk, akkor 15.19-kor a Déli pályaudvaron leszek, a 15.46-os HÉV-et aligha érem el, de a 16.16-ost remélhetőleg igen, s akkor még öt előtt otthon leszek... Szegény Blaskó Kata sorsa igen-igen elszomorító. S szegény kondorosi templomé is. Arra szerintem gyűjtést lehetne indítani, hiszen nem mindennapi katasztrófának esett áldozatul.” (1975. október 24.)

A következő évben már Svájc-ból érkezett egy levél: „A képen nyíllal jelöltem meg szobáink helyét... Közben a Blumenschwester (»virágfelelős nővér«) uzsonnára hívott meg a kertbe, félbemaradt az írás. Róla sokat mesélek majd. Kis múzeum a szobája... Hogy Szehtlonéhoz mikor megyünk, még nem tudjuk. Szabadsága egy részét fiánál tölti másutt, s azt írta, utána felhív... Isten áldása, kegyelme kedves Mindnyájatokkal! Sok-sok üdvözlöt, csók a Szüleidnek, Márikáéknak, a munkatársaknak, a körtelefonon elérhetőeknek! (És Bodrinak, meg a fecskéknek, virágoknak!)” (1976. július 14.) Aztán egy következő híradás Szegedről: „Szerettem volna már tegnap írni, csak nem sikerült, lekötötték a percek a látogatások, készülés. Urunk kegyelméből estéről estére sokan vagyunk, s hiszem, beteljesedik a Katalin testvértől kapott ige ígérete: 1Kor 15,58. Ugye segítesz ezért imádkozni? Köszönöm!” (1976. október 14.)

ÚJRA BUDAPESTEN

Így szaladt az idő a szolgálatokkal. Erzsébet és Zsófia testvér 1978-ban kapott helyet a budapesti Mandák Mária Otthonban, a Karácsony Sándor u. 31–33-ban. Zsófia testvér 1985-ben elhunyt. Hét évig ebben az otthonban ketten éltek egy szobában „szerény, méltatlan körülmények között”.³⁰ Az ottlakhatás feltétele volt, hogy a napi ebédosztást vállalják. Előtte majd' fél évig Adyligeten laktak egy özvegy papnénál.

Ők azonban az említett napi köteleességeken túl a szolgálatoknak és a találkozónak éltek. „Igen, megint elénekeltük: Együtt felcsap a láng... S ta-

30 Madocsay Miklós: *Megemlékezés.*

pasztaltuk újra, hogy így van. Éppen az egyházi év utolsó vasárnapján, az örökkévalóság vasárnapján tarthattuk idén kis találkozóinkat. Heti igénk, Lk 12,35 komolyan intett arra, hogy égő szövétnekkel, felővezett derékkal várjuk Urunkat vagy hazahívó szavát. Komoly intés volt az előző napi 1Pét 4,7 is. A felővezett derék azt jelenti: szolgálatra és indulásra készen. S a készenlét jele az égő szövétnek is. – Norvégia ébresztőjének, Haugénak egyszer börtönben kellett töltenie a karácsonyt. Karácsonyeste csak úgy tudott üzeni a börtön épülete előtt fel-alá járó testvéreknek, hogy az ablakba emelte a pislogó mécsesét, s megtisztította másik kezével, hogy fellobogjon a lángja. Mi is éreztük: erre van szükségünk, hogy Urunk megtisztogassa a pislákoló mécsesét. Hogy világítani tudjunk, ki-ki a maga helyén: otthon, munkahelyen, gyülekezetben, mindenütt.

A beszámolókból kitértek a szívek, előkerültek örömök, nehézségek. Elolvastuk a kedves beszámoló leveleket, s jó volt mindent odavinni imádságban az imádságot meghallgató, hatalmas és irgalmas Atyánk elé. Különösen az otthon vagy kórházban fekvő betegeket. Hálás szívvel köszönjük az előkészítő munkát, hálásan gondolunk vissza arra a kedves vasárnapra. Azóta advent lett. Hadd kívánjak hát áldott adventet és karácsonyt!" (1977. november 30.)

DERÜLŐ ÉG ALATT

Az enyhülés évei következtek. A nyolcvanas évek elején, sőt már 1975-től Túrmezei Erzsébet is bekapcsolódhatott az új énekeskönyvünk előkészítésébe. „Egy új énekeskönyvet megalkotni nemcsak kotta kérdése, hanem sokkal inkább szövegeké is. Költőnk születésére nem kellett várnunk. Túrmezei Erzsébet volt ez a költő” – mondta ezzel kapcsolatban Trajtler Gábor lelkész-organaművész.³¹ „Egymás után jöttek a feladatok. Egy régi ének új dallamához szöveget kellett fordítani. Erzsébet, vállalod? Soha nem mondott nemet. Hiányzott egy templomszentelési vagy lelkészava-

31 KALINA 2008, 54. o.

tási ének. Megírod? Mindig igen volt a válasz. Ehhez az énekhez kellene még két versszakot fűzni, amely a gondolatot továbbviszi. Megpróbálom – hangzott a válasz.”³² Énekeskönyvünk 105 énekét jegyez Túrmezei Erzsébet nevével. Kiemelkedő szám, nincs még egy ilyen költő, fordító, aki közel hasonló számú énekkel volna jegyezve.

Szolgálati is szaporodtak. 1976-ban többek között Molnár János ceglédi református lelkész hívta meg őt másokkal együtt egy esti sorozatban való szolgálatra, amelynek összefoglaló címe: *Tollal az evangélium szolgálatában*. A levelek közül egy 1978-as újabb levél szolgálatának tanúságáról: „Elnézést kérek, hogy ismeretlenül terhelem kéréssel... Mi nagyon sokat halottunk már Erzsébet testvérrel, és versein keresztül régóta jól ismerjük.” Ez a levél és meghívás Pécelről jutott Erzsébet testvérhez.

1981-ből egy más tartalmú meghívó: „A magyar–finn műfordítói szeminárium alkalmával Finnország Nagykövete, Osmo Väinölä és neje szívesen látja Túrmezei Erzsébet úrnőt az 1981. október 12-én, hétfőn 18.00 órakor adandó fogadáson.”

1983-ban megalakult a Népfőiskolások Baráti Köre. Túrmezei Erzsébet a szerkesztő- és a tanulmányi bizottság tagja lett.

Az eddigi beszámolókból kimaradt *Anna-Majja Raittila* és a vele való kapcsolat. Sok-sok levél tanúsítja, hogy mennyire fontosak voltak Túrmezei Erzsébetnek „A. M.” magyarországi útjai. A finn költőnő persze többet utazhatott, s ezért a legtöbb találkozás itthon történt, bár Erzsébet testvér is megfordult nála. De Anna-Majja Raittilának is fontos volt Erzsébet testvérral a kapcsolattartás. Kölcsönösen fordították le egymás verseit a maguk nyelvére. Hídnak tekintették egymást a két nép, két egyház között. Egyetlen példa:

Születésnap ének

Anna-Majja Raittila után finnből

Megint beárad álmaimba már

Az üde ének, mint az illatár:

32 KALINA 2008, 55. o.

feleső rózsák reggeli éneke.
Zengi a kert, az ébredező határ.

Esett az éjjel, s mint legkedvesebb
Emlékek zápora, a teljes nyár
illata száll be a tárt ablakon,
fűröszi szememet és lelkemet.

S ahogy már számtalanszor, könnyesen
kulcsolom össze újra a kezem.
A kis szívkersó csordultig tele.
Vége a vak, tévelygő napoknak!

38

Mint szelíd szellő, reggel lágy szele,
ölel körül békén a kegyelem,
ragyogása Isten szeretetének.
S hárfámon felujjong a hálaének:
„Téged dicsérlek... áldlak, Istenem!”³³

Anna-Maija egyik levele 1985. karácsony előtti terminussal. „Édes jó Erzsébet!
Végre válaszom... Olyan hírre. Drága Zsófia testvér [1985-ben halt meg]...
Milyen csodálatos volt hallgatni az életörömét, lelki indulatát, szépen és
frissen ragyogó emlékeit. Amikor utolsó közös asztalunknál mesélt a volt
munkájáról. Milyen boldog vagyok azokért a pillanatokért... Ott fent lesz
és megvan neki a pihenés, az örök pihenés Jézus arca előtt. – Hogy vagy
te magad most, édes Erzsébet? Jó lenne többet is hallani... A jászol Ura,
a Gyermek áldja az ünnepeket. Az új évedet. Minden szolgáló és pihenő
pillanatot.” Anna-Maija többször is megfordult Balassagyarmaton, ahol
Farkas Andrásnál vendégeskedett. Itt ismerkedett meg „Balassi Bálint,
Madách Imre és Mikszáth Kálmán városával”, ahol *Az ember tragédiája*
finn nyelvre való fordításának gondolata is megszületett benne.

33 TÜRMEZEL 2007, 4: 157. o.

Erzsébet testvér más nyelvből is fordított. Pintér Károly lelkészől kaptam a
következő fordítást:

Hálaének

Solja Tuuli után

Hála, Uram, minden jóért,
amit Te ma adtál énnékem.
Mindért, amit tegnap kaphattam,
és amit régebben.
Hála, amiért létre hívtál,
fülem, szemem hall és lát.
Hála, Uram, amért elmondhatom
most szívem háláját.

Hála, amiért dolgozhatok,
hála neked munkámért,
hála nyüzsgő forgalomban
megtett minden léptemért.
Hála mind az üzletekért
és a mellékutcákért,
hála, Uram, a hírekért,
mesemondásért.

Hála, Uram, a szülőkért,
hála a gyermekekért,
hála, Uram az ifjúságért,
a deres hajszálakért.
Hála a jó barátokért,
hála a családomért,
hála a bölcsességért és
minden tévedésemért.

39

Hála áldott éjszakákért,
hála neked a csendért.
Hála fénylő csillagokért,
s újra az új reggelért.
Hála neked időért és
örökkévalóságért.
Hála, Uram, életemért
s kegyelmed nagy voltáért!

S egy itthonról, Alföldről írt levél: „Drága Erzsébet testvérem! Bocsánatot kérek, hogy ismeretlenül bár, levelemmel zavarom. Katolikus vagyok. Szívem tárva-nyitva van mindenki előtt. Versbe formált gondolatait olvasva szebb, fényesebb, gazdagabb lett a lelkem... Engedtessék meg nekem egy valamás. Nagyon »anyás« vagyok, mint általában a katolikusok... Volt egy ismerősöm, protestáns gondozottam: Rebeka néni. Halála előtt kaptam tőle egy elsárgult, vékony füzetet. Hamar előkerestem. Túrmezei Erzsébet: *Mária*. Majd megleltem a korona keresett drágakövet:

Szívemtől oly messze voltál, názareti liliomszál...
Nem vagy többé messze, távol.
Szöve fényből, napsugárból
Példád előttem világol.
Kísérlek, mert őt kíséred.
Dicsérlek, mert őt dicséred.
Őbenne dicsérlek téged.³⁴

Ez a levél nemcsak azért fontos, mert Erzsébet testvér ismertségét, olvasottságát tanúsítja, hanem főként azért, mert nála szebben – evangélikus oldalról, teológiai tisztasággal – kevesen fogalmazták meg ilyen szépen mindazt, ahogyan mi, evangélikusok Máriára, Jézus édesanyjára gondolhatunk. Nem véletlen, hogy Szabó József tanulmányt írt a témáról a *Lelkipásztorban*.³⁵

³⁴ TÜRMEZEI 2007, 2: 158. o.

³⁵ SZABÓ 1954.

Egy újabb levél következik már 1987-ből, s ezt most Erzsébet testvér írta egy ugyancsak ismeretlen testvérenek: „Úgy érzem, hogy a keresztyén vallások egyek, csak éppen a keresztyének nem tudják ezt. Mi a válaszfal? A teológiai elméletek, tehát a *tudás útján* van az ellentét. De van egy másik sík is, az akaraté, vagyis talán a szereteté, és ezen a síkon lehet ellentét. *Krisztus lába nyomában csak egyetértés lehet*. Így érzem, és ne haragudj rám, hogy ez most kibuggyant tollamból.”

Ebbe a csokorba tartozik Gyökössy Endre levele 1988-ból: „Kedves Erzsébet testvér, nem tudnám megmondani, hol és melyik közösségben hallottam, hogy a napokban kezdi élete új esztendejét. Mint kortárs és testvére az Úrban, hadd kívánhassak én is minden jót, egészséget, munkakedvet és önző módon íráskedvet, mert Erzsébet testvér nagyon sokunké!”

Itt kell megjegyezni, hogy Erzsébet testvért Balassagyarmat és Budapest-Józsefváros is díszpolgárává avatta. Meg kell jegyeznünk Kovalcsik András nevét, aki sokáig szerkesztette a *Balassagyarmati Honismereti Híradót*, és Erzsébet testvérről is több cikket írt. A balassagyarmati díszpolgárrá avatásról az oklevelet Juhász Péter akkori polgármester adta át. A méltatásban ezt olvassuk: „Példaértékű emberi, erkölcsi magatartásával, kiemelkedő írói, költői, műfordítói munkásságával, szociális érzékenységgel, széleskörű hazai és nemzetközi kapcsolatteremtő tevékenységével az itt töltött 25 év alatt és azt követően is jelentősen hozzájárult Balassagyarmat erkölcsi és szellemi arculatának formálásához, valamint hazai és határonkon túli hírnevének megalapozásához.” Erről az alkalomról Kovalcsik András is írt szép cikket. Többek közt megkérdezték Túrmezei Erzsébettől: melyik díszpolgárságnak örült jobban, a balassagyarmatinak vagy a józsefvárosinak? Erzsébet testvér így válaszolt: „A józsefvárosi meglepetésszerűen ért, ugyanis a történelmi egyházak közös kérése volt. Az egyházak megbecsülését is jelentette. A balassagyarmati azért volt öröm, mert ott sokáig éltem és szolgáltam. Ez nem engem illet, hanem az Istent.” Azt is megkérdezték Erzsébet testvértől, melyik vers áll hozzá legközelebb a sok közül. Akkor Erzsébet testvér a *Személytelen ígék* című verset említette:

Olyan soká kell néha várni rá,
De aztán eljő a csoda:
Sok csillanó csepp áldva hull alá.

Esik.

Gomolygó felhők meg-megzengenek,
hegyek morajlanak feleletet.

Dörög.

S hulló eső, gyújtó villám mögött,

Aki cselekszik, aki élve él:

Örök.

Esik, villámlik, havazik, dörög...

Személytelen igék.

Sok ige közt igénytelen csapat,

Bár tudnék sok ilyen igét!

Tele van igével az életem:

Teszek-veszek, élek, járok-kelek...

De tudom jól, nem személytelenek.

Tudom, még én szolgálók, én mosolygok,

Tudom, még én írok, én látok, érzek.

S irigye lettem villámnak, vihamak.

Irigye a személytelen igének.

– Csodálatos, boldog titokra vágyom:

Mosoly, szolgálat, cselekedet, élet

Ne tőlem legyen, valaki Mászt rejtsen.

Szüntelen csendes alázatba ejtsen,

Hogy már nem én!

Legyen így! Legyen napról napra több

Személytelen igém!

Vesszek belé a dörgő akaratba!

Aki a vihamak a szárnyát adja,

Adjon nekem!

Áldó esőként hullasson el szerte

A földeken!

S az életem sok égi cseppre válva

Ha elpereg:

„Esik” – szóljanak felfelé tekintve

Az emberek!³⁶

Kovalcsik András később egy dátum nélküli levélben pedig ezt írta Túrmezei Erzsébetnek: „Milyen jó visszhangja volt itt Erzsébet testvér közreműködésének. Mi is úgy látjuk, hogy igen szép alkalom volt. Sokan hallották a két rádiószereplést is.” (1996. november 12.) „Réti Zoltán balassagyarmati festőművész egy portréfestményt készített T. E.-ről. A festményt együtt vittük el Réti Zoltánnal T. E. hűvösvölgyi otthonába” – írta Kalácska Béla balassagyarmati lelkész, későbbi esperes egy levélben.³⁷

„AZ ALAGÚT VÉGE”

A szolgálatok köre egyre bővült itthon és külföldön is. S lassan valóban elérkeztünk „az alagút végéhez”. „A vonat csak 1989-ben futott ki a fényre, amikor a szovjet csapatok 40 évi ideiglenes tartózkodás(!) után elhagyták az országot, és így a politikai életben is lehetőség nyílt az újrakezdésre. Ez tette lehetővé egyházunkban is a belső megújulást, a Fébé történetében pedig az újraindítást.”³⁸ 1990 vízkereszt ünnepén már nem titokban, hanem nyilvános összejövetelen találkoztak, akik ezt megérték, és kitarítottak az „alagútban”.

Ekkor született az új vers is:

³⁶ TÚRMEZEI 1935. TÚRMEZEI 2007, 1: 174–175. o.

³⁷ Kalácska Béla levele Zászkaliczky Pálhoz, 2007. szept.

³⁸ Madocsay Miklós: *Megemlékezés*.

Mi Atyánk a mennyben, megköszönünk néked
Szolgálatunkban átélt minden boldog évet.
Hála, hogy elhívtál, szolgálóid lettünk
Erőt, áldást adtál, öröködtél felettünk.

Hála néked, Jézus, szenvedők testvére,
A nehéz, próbás szétszóratás éve
Egymástól és tőled minket el nem tépett.
Követhettünk téged, szolgálhattunk néked.

Ajtókat kitaró Szentlélek Úristen,
Tehozzád kiáltunk, hogy erőd segítsen
Vezetésed vámi, mindent tőled kémi,
Mindig veled jámi és a célt elérni.³⁹

A FŐNÖKASSZONY

Az újra „összegyűjtöttek” Túrmezei Erzsébet testvért kérték a főnökasszonyi szolgálatra, teendőkre. Az új kezdés sok gonddal és fáradsággal járó munkáját alázatos lélekkel, megértő szeretettel és hűséggel végezte.

A megszülető Fébé jelentette az Országos Presbitériumnak: „A mi Urunk Jézus Krisztus irgalmas kezéből véve az újrakezdés lehetőségét, – kinyilvánítjuk azt a szándékunkat, hogy a Fébé Evangélikus Diakonisszaegyesület kényszerből megszüntetett életét folytatni kívánjuk. Egyházunk keretében működő egyesületünket a Fébé Evangélikus Diakonisszaegyesület jogutódjának tekintjük. [...] Kérjük az Országos Presbitériumot, hogy hagyja jóvá a Fébé Evangélikus Diakonisszaegyesület újraalakulását, hogy ezt a tényt a Művelődésügyi Minisztériumnál nyilvántartásba vetethessük.”

³⁹ Közben is megjelentek kötetek: *Emberré lettél, hogy ember legyek*, 1979; *Most élni – küldetés*, 1984.

Ezután ebben az ügyben kéréssel is fordultak az Országos Presbitériumhoz: „...szíveskedjék intézkedni arról, hogy az 1948-ban átadott célvagyonot – függetlenül attól, hogy az államosítások miatt időlegesen kikerült-e az egyház tulajdonából – az egyház vagyonán belül elkülönítetten és az átadáskori rendeltetésének megfelelően kezeljék, illetve működtessék. A Fébé működéséhez szükséges eszközöket, ideértve a megfelelő ingatlanokat is az egyház – lehetőségeinek keretei között – biztosítsa. (...) Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy az Országos Egyházat is megterheltek az elmúlt évtizedek korlátozásai, jogsértései, és a megváltozott körülmények között a rendelkezésre álló vagyonot is az új követelményekhez igazodóan kell hasznosítani. Ebben az egyház vezetése számíthat a Fébé megértő támogatására. Azonban kérjük, hogy mindenkor a Fébé előzetes egyetértése után hozzanak döntést a célvagyonként átadott javaknak az eredetitől eltérő hasznosításáról.”

1990. június 1-én született meg a következő körlevél:

„*Semmi felől ne aggódjatok, hanem imádságotokban és könyörgésetekben minden alkalommal hálaadással tárjátok fel kívánságaitokat Isten előtt.*» (Fil 4,6)

Adjunk hálát minden lépésért Fébé diakonisszaegyesületünk dolgában 1990-ben: hogy vízkeresztkor, január 6-án újra tanácskozhattunk, megalakulhattott az intézőbizottság. Elhatároztuk, hogy minden hónap első szombatján újra együtt leszünk, s hogy Madocsay Miklós lelkész testvérünket kérjük meg: ő legyen Fébénk lelkésze.

Február 3-án őt már mint lelkészünket köszönthettük, ő tartotta a bevezető áhítatot, s dr. Fabiny Tibor professzor, választmányunk tagja megbízta dr. Pócze Tibor ügyvédet Fébénk állami nyilvántartásba vételének elintézésével. Megbeszéltük, hogy közzétesszük *Evangélikus Élet* című hetilapunkban a felhívást: Fébé Evangélikus Diakonisszaegyesületünk folytatja munkáját, várjuk fiatalok jelentkezését, akik elhívást éreznek diakonissza, diakónus szolgálatra, és azok jelentkezését, akik munkánkat segíteni készek.

A felhívás megjelenése után jelentkeztek sorra segíteni kész testvérek, és fiataloktól is érkeztek érdeklődő levelek.

Március 3-án dr. Pócze Tibor ügyvédünk részvételével megtartottuk Fébénk ez évi első közgyűlését. Megtárgyaltuk az alapszabályt, megállapítottuk a választmány névsorát. Fébénk lelkesze Madocsay Miklós, főnökasszonya Túrmezei Erzsébet, helyettese Taschner Erzsébet testvér. A cím egyelőre 1029 Budapest, Bátor László u. 8.

A Fővárosi Bíróság 1990. május 8-án a Fébé Evangélikus Diakonisszaegyesületet nyilvántartásba vette.

Adjunk hálát azért, hogy szeretett főnökasszonyunk, dr. Farkas Mária május 6-án, Jubilate vasárnapján csendesen hazatérhetett Urához, s hogy testvéreinknek Urunk végig megadta gondozásához az erőt. S hogy május 15-én, temetésén sokan együtt énekelhettük: Isten velünk, viszontlátásra!

Adjunk hálát azért, hogy május 12-én Nyíregyházán megünnepelhettük az Élim 70. jubileumát, s hogy Szokol Ilona testvérünk, aki kezdettől csaknem 60 évig vezette az otthont, éppen hazakerülhetett a kórházból, és betegszobájában együtt ünnepelhetett velünk. S hogy részt vehetett az ünnepen az Élim két legelső gondozottja is.

Azért, hogy ifjúsági csendesnapon Túrmezei Erzsébet és Taschner Erzsébet testvér két alkalommal ismertethette a diakonissza és diakónus szolgálatot Csömörön és Újpesten.

Könyörögjünk a Szentlélek Úristen erejéért, vezetéséért; az elhívást meghalló és követő fiatalokért; új anyaházért, mivel épületeink mint gyermek- és öregotthonok végzik szolgálatukat, és tele vannak;

a július 3–5-én megrendezett soproni diakóniai konferenciáért; a júliusi bétheli Fébé-csendesnapokért és minden bétheli konferenciáért; Isten akarata felismeréséért Silóval kapcsolatban.

Erős vár a mi Istenünk!
Együtt imádkozó szeretettel

Budapest, 1990. június 1-én
Túrmezei Erzsébet testvér s. k."

Az év őszén egy újabb körlevél jelent meg:

„*Áron is megvegyétek az alkalmat!*» (Ef 5,16)

Elröpült ismét egy év, s megint találkozóra készülünk. Ismét Csömörön, Mancika kedves otthonában tartjuk, aki Márikával, Mariskával együtt szeretettel hív és vár bennünket. November 17-ére, szombatra tervezzük a találkozót. Egész napos lesz. A csömöri HÉV az Örs vezér térről minden óra 15 és minden óra 45-kor indul szombaton. Örülénk, ha 10-re mind odaémegetek, hogy bőven legyen időnk!

Egy régi, életünk aranyáról szóló vers figyelmeztet:

Életet nyerhetünk vele,
S szétszórhatjuk haszontalan,
De soha egyikünk sem sejtí,
Melyik az utolsó arany.

Kérjünk áldást találkozáskor, s imádkozzunk, hogy Urunk hártson el utunkból minden akadályt, s minél többen erősödhessünk hitben, szeretetben, reménységben, testvéri közösségben.

A jelentkezést – esetleges szállásigény bejelentésével – mielőbb kérjük Mancika címére (2141 Csömör, Gubek Mária). S annak rövid beszámolóját vagy legalább köszöntését, aki semmiképpen nem tud találkozónkon részt venni. Természetesen szeretettel várjuk a családtagokat is.

Milyen jó lesz újra elénekelni: »Testvérszív-dobogás milyen nagy kegyelem!« Áldáskérő szívvel köszönt szereteteiddel együtt Mancika, Márika, Mariska nevében is

a remélt közeli viszontlátásig szerető
Erzsébet testvéred
(1990. okt. 1.)"

E két levelet azért érdemes ma is olvasni, mert mutatja: könyörög újakért, de tartja és szereti a „régieket" is a közösség. Megindult a nagy építőmunka is. A kezdeti lendületben jelentkezők is voltak,

s kezdődött a képzésük. E sorok írója örömmel fedezte fel, hogy az összegyűjtött iratok között egy dobozban van egy kézirat Erzsébet testvér kézírásával: a diakónia története az egyetemes egyházban. A dokumentum szerint tehát folyt a tanítás, és Erzsébet testvér taníthatta a szeretetszolgálat történetét az egyetemes egyházban a kezdettől napjainkig. Sajnos ez a lendület később fékeződött.

De volt egy kiugró alkalom 1997 áprilisában, amikor „...egyháztörténelmi esemény színhelye volt május 11-én a Bécsi kapu téri templom. *Jankovits Eszter* avatták fel a diakonissza szolgálatra. Ilyen esemény 1950 óta nem volt – nem lehetett – egyházunkban. Ismeretes, hogy a Fébét is feloszlatta az önkény, az egyházat korlátozó állami akarat. Most annál nagyobb volt az öröm, mert a fél évszázada ismeretlen diakonissza szolgálat folytatódását láthattuk ebben az eseményben. – Ez a szolgálat nem különb és nem alacsonyabb rendű, de több kegyelmet igényel – mondta D. Szebik Imre püspök az avatás kezdetén.” Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ennek a szép új kezdetnek folytatása nem volt, a folytatás Isten kezében van. De a Thiele Winckler Éva szövegéből fordított néhány soros vers most lett különös tapasztalattá:

Csak Ő legyen nekünk
Egyetlenünk és mindenünk!
Elvehetetlen, szent békességet
Ajándékoz Ő nekem és néked.
S szeretetének biztos oltalmában
Jó nyugovás van.

1998. március 1., böjt kezdete. Az *Evangélikus Élet* címlapján hozza Erzsébet testvér versét – első alkalommal?

„Minden évben?”

Indulunk újra Golgota felé,
Utunkra már a kereszt vet árnyat,

De rajta túl húsvét öröme vár.
S kis Balázs csodálkozva kérdi:
„Minden évben meghal?
Minden évben feltámad?”

Nem, kis Balázs, Ő egyszer halt meg értünk,
Egyszer támadt fel győzelmesen!
De hosszan tépelődöm
Gyermeki kérdéseden.

„Minden évben?” Csaknem kétezer éve
Minden évben kísérik őt
A fájdalmak tövises útján,
s ujjongunk üres sírja előtt.
„Minden évben?” Milyen év volna,
hol várna békesség és menedék,
ha szenvedését, szent halálát,
feltámadását elfelejtenénk?!
Ha nem zengne többé Bach Passiója,
Ha nem őrizné az emlékezet
azt a golgotai keresztet,
amelyen Jézus értünk vérezett!
„Minden évben?” Tűnhetnek századévek,
És száguldhatunk kétezer fele,
A kereszt ma is egyetlen reménység,
a kereszt ma is a győzelem jele.
Minden évben elindulunk feléje.
Nem temetik el tűnő századok.
S akkor találunk erőt, békességet,
Ha keresztfa titka felragyog!⁴⁰

40 Most élni küldetés. TÜRMEZEI 2007, 3: 80. o.

AZ ÚJ ANYAHÁZ ÚJ IMATERME

A Fébé feloszlata után a régi anyaházban a Sarepta szeretetotthon működött – és működik ma is. Új anyaház kialakítására a Hűvösvölgyi út 193. szám alatti ingatlanban volt lehetőség. Átalakítás után ez a ház lett a diakonisszák új otthona.

1996-ban Erzsébet testvér is „megérkezett” ide, sok út, átmenet után az új otthonba. A kápolna felszentelését Erzsébet testvér a *Kitárt ajtó a kereszt felé* című versével köszöntötte:

Fébé anyaházunk új imaterme!
Utunkon egy megtett lépés megint.
Meváltónk, veled találkozni benne,
Imádásodra és csendre int.
Az oltár mögött megváltó kereszted,
És feléje kitárt ajtó vezet,
Mert utunk mindennap odaérkezhet,
Ott tehetünk le nehéz terheket.

Várnak itt mindig áldott csendes percek,
Igédre boldogan figyelhetünk.
Utat mutathat, cél felé vezethet,
Szolgálni adhat új erőt nekünk.

Irgalmasság és szeretet útjára
sürget a Te nyomodban szüntelen.
Zengjen benne ma is dicséret, hála!
Legyen áldott ez az imaterem!⁴¹

Piliscsaba sem maradt árván. 1989-ben a már elhagyott üres ingatlanban mozgássérült fiatalok részére dr. Gadó Pál vezetésével egy „társas lakóotthon és önálló élet központ” indult, amely azóta tovább fejlődött.

⁴¹ Csodát virágzik a jelen. TÜRMEZI 2007, 3: 275. o.

SILÓ

Mátraháza is romos épülettel várta az újra érkezőket. A régi, romos épületeket fel kellett újítani. Az épületcsoport, létesítmény neve „Siló” lett annak emlékére, hogy Izrael hasonló nevű városában őrizték sokáig a szövetség ládáját. 1994-ben hálaadó istentisztelet keretében vették újra használatba. Erre az alkalomra született Erzsébet testvér *Nekünk is hoztad a levelet* című verse, utalva Pál apostol szavaira, amelyben Fébére bízott egy levelet (Róm 16, 1).

...Szolgáló voltál! Itt szolgálók éltek
Öreg házban, öregen, betegen,
S égbe tört az imádság, az ének!
Silóban köztük Jézus volt jelen.

S most látod, Siló megújultan várja
Új szolgálóknak új szolgálatát!
Az otthont és a munkát felkínálja.
Gyengéknek is feladatot ad.

S ha felcsendül a Római levélből
A csodatévő örömmüzenet
Isten újjáteremtő szeretetéről,
Akkor újra találkozunk veled.

S amikor ma a mennybe ment Királyról
És szeretetről énekelünk,
Egyszerre közelivé lesz a távol,
Mintha együtt ünnepelnél velünk!⁴²

⁴² TÜRMEZI 2007, 3: 290. o.

NÁZÁRET

1990-ben újra útnak indult Erzsébet testvér, hogy a mátraházi Bagolyirtáson megnézzék az ugyancsak visszakerült ingatlant. A szép házak elhagyottá, romossá lettek az évek alatt. „A lehangoló kép Ézsaiás próféta vízióját idézte a kivágott fáról, amelynek csonkjából hajtás sarjad (Ézs 11, 1). Názáretnek, Jézus gyermekkori városának tőszava *nécer*: új hajtás a kivágott fán. A jövő reménysége. Így és ezért lett ennek a templomnak Názáret a neve.”⁴³ A munka a német diakonisszák segítségével készült el. A templom felszentelése 1994. augusztus 25-én volt. Erre is új vers született Erzsébet testvértől:

52

Názáreti Jézus, szent Fia Istennek,
Názáretben voltál engedelmes gyermek,
Názáretben élted dolgoz ifjúságod.
Áldott ez a templom, hogyha Te megáldod! ...
Mátrai hegycsúcson és mátrai csendben
Názáretben mindig dicsőséged zengjen,
Irgalmasságodról tegyen tanúságot!
Áldott ez a templom, hogyha Te megáldod!⁴⁴

A templom épületében ma már jól felszerelt szobák várják az ott megpihenőket.

Eljöttek a munkával a megbecsülés évei is. Előbb Józsefváros, majd 1996-ban Balassagyarmat városa adományozott neki díszpolgári címet „szociális érzékenységéért, példaértékű emberi és erkölcsi magatartásáért és a város szellemi arculatának megváltoztatásáért”.

Költői pályáján nem kis lépés volt, amikor a következő úrlapot töltötte ki: „Alulírott Túrmezei Erzsébet, 1021 Budapest, Hűvösvölgy út 193. alatti lakos kijelentem, hogy az ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesüle-

43 MADOCSEY Miklós: *Megemlékezés.*

44 Uo.

tébe az irodalmi osztály tagjaként be kívánok lépni.” Készült hamarosan egy másik is, amelyet hasonlóképpen írt alá.

Ugyanekkor érkeztek a betegség, a gyengülés napjai, évei is. Megint Gubek Mária kísérte őt orvoshoz, amikor kellett. És jöttek a műtétetek is. 88 éves volt, amikor megpróbált, sokat dolgozott, kimerült szervezete nem bírta tovább.

A FELKÉSZÜLÉS

„Alulírott Túrmezei Erzsébet (Budapest, VIII. Karácsony Sándor u. 31–33. sz. alatti lakos) a mai napon, minden befolyástól mentesen, szellemi képességeim teljes birtokában halálom esetére az alábbi végintézkedést teszem. Bármikor bekövetkező halálom esetére általános örökösöm a Fébé Evangélikus Diakonisszaegyesület (Budapest, II. Ördögárok u. 9.) legyen, örökölje minden ingó és ingatlan vagyonomat, készpénzemet, takarékbetéteimet és műveim után engem megillető szerző jogokat. A Fébé Evangélikus Diakonisszaegyesület gondozza halálom után irodalmi hagyatékomat is. Kívánságom, hogy eltemetésemről az általános örökösömnök megnevezett Fébé Evangélikus Diakonisszaegyesület gondoskodjon akként, hogy a csömöri temetőben koporsós temetést rendezzen, az evangélikus egyház szertartása szerint, koszorúmegváltással a Fébé Evangélikus Diakonisszaegyesület javára. E döntésemet az indokolja, hogy a csömöri evangélikus gyülekezettel régi, meleg testvéri kapcsolat fűz össze.

Az általános örökös köteles az örökség megnyílásakor az örökségből Hamvai Lászlóné szül. Túrmezei Mária (...) részére mint hagyományosnak az örökség megnyílásakor meglévő készpénzemnek és takarékbetétemnek 15%-át, valamint a hagyatékban található ágyneműt, edényneműt és háztartási eszközöket, valamint emléktárgyat,

Sánta Zoltánné (...) részére mint hagyományosnak az öröklés megnyílásakor meglévő készpénzemnek és takarékbetétemnek 5%-át, valamint emléktárgyat,

Páll Miklósné szül. Túrmezei Éva (...),

Túrmezei Sándor (...),

Túrmezei János (...)

53

és Gubek Mária (...) részére mint hagyományosok részére 1-1 képet vagy vázát vagy más emléktárgyat – választásuk szerint – kiadni.

A hagyományosok kapják meg egyenlő arányban mindazokat a könyveket is, amelyekre az örökös nem tart igényt.

A hagyományosok az örökségből minden tehertől mentesen részesüljenek. Ez az én végakaratom, és megkövetelem, hogy ha az Úr magához szólít, mindenki tartsa tiszteletben. Isten áldása legyen végintézkedésem, örököseimen és a hagyományosokon.

Budapest, 1996. április 17."

De Túrmezei Erzsébet nem csak „végrendelkezett"! Ez nála – és nálunk is? – kevés lett volna. Erzsébet testvér imádkozó hittel gondolt napjaira, azok „végére”, betegségére, furcsa „semmittevésére”, és arra a távlatra, amelyet Ura nyitott számára:

Most nem sietek,
most nem rohanok,
most nem tervezek,
most nem akarok,
most nem teszek semmit sem,
csak engedem, hogy szeressen az Isten.

Most megnyugszom,
most elpihenek
békén, szabadon,
mint gyenge gyerek,
és nem teszek semmit sem,
csak engedem, hogy szeressen az Isten.

S míg ölel a fény
és ölel a csend,
és árad belém,
és újjáteremt,

míg nem teszek semmit sem,
csak engedem, hogy szeressen az Isten.

Új gyümölcs terem,
másoknak terem,
érik csendesen
erő, győzelem...

Ha nem teszek semmit sem,
csak engedem, hogy szeressen az Isten.

Ezért és ennek alapján hirdethette Zászkaliczky Pál lelkész 2000. május 30-án, Túrmezei Erzsébet temetésén (május 22-én halt meg) a csömöri temetőben az igét: „...nem a láthatókra nézünk, hanem a láthatatlanokra, mert a láthatók ideig valók, a láthatatlanok pedig örökkévalók.” (2Kor 1,18)

„Több mint száz évvel ezelőtt, a Somogy-megyei Niklán fiatal leány nevelkedett két testvérel együtt. Szabadidejében sok időt töltött a temetőben, gondozta a koszorús költő, Berzsényi Dániel sírját. Sokat ábrándozott arról a hatalmas síremlék mellett, miért nem lehetett ő is költő. Szeretne volna »álmodni a kibeszélhetetlent és érezni a kimondhatatlant«. De nemcsak ábrándozott, imádkozott is: »...ha gyermekem lesz, azzal áldd meg, amivel nem áldottál meg engem! Ha gyermekem lesz, dalolhassa ki, mit lelke érez, szíve gondol. És dal legyen a kacagásból, és dal legyen a fájdalomból.« Ez a niklai lány Túrmezei Erzsébet édesanyja volt. Ezért az édesanyjai imádságért vallhatta Túrmezei Erzsébet költő-műfordító, dia-konissza főnökasszony: »Egész költészetem... meghallgatott imádság.« Így lett énekké az öröm, így lett énekké a könny is. [...]

Túrmezei Erzsébet versei – többek között – a látható világról szólnak. A költő ott élt a teremtő Isten ege alatt. Jól ismerte, de verseivel tanította is, mi mindent köszönhetünk az első hitágazat szerint a Teremtőnek: az életet s mindazt, amire az élet fenntartása miatt szükségünk van, szeretteinket, e földi hivatásunkat. [...]

De ott élünk a kegyelem ege alatt is. Az óvó-védő, bünt bocsátó és üdvösségre hívó kegyelem ege alatt. Luther írta: »Isten az evangéliummal új

eget vont övéi fölé. A kegyelem ege ez. Sokkal gyönyörűségesebb, mint a látható égboltozat. « [...] Így telik-múlik életünk a teremtő Isten ege alatt, a kegyelem ege alatt, s végül az örökkévalóság fényében. Eddig szóltunk a láthatókról, az ideig-óráig valókról, most szólnunk kell az örökkévalóról. Erre biztat Urunk is, aki előremert, hogy helyet készítsen övéinek. [...]

Túrmezei Erzsébet diakonissza főnökasszony, költő és műfordító itt élt a teremtő Isten ege alatt, a kegyelem ege alatt, s az örökkévalóság fényében. Uráról tett bizonyosságot egész életében. S most hazahívta szolgáló lányát az Úr. Túrmezei Erzsébet már nincs itt, előremert! Oda, ahol templom nélkül szüntelen maga Isten van jelen! Amikor Urunk akarja, indulunk utána mi is mindannyian." Kalácska Béla lelkész-esperes mondott egy tartalmas megemlékezést Túrmezei Erzsébet ravatala mellett, külön kitérve a nem könnyű balassagyarmati huszonöt évre is.

Erzsébet testvér 2009-ben megújított szép sírkövére nevének és adatainak kívül ez a két szó került – nem véletlenül: „Igen, Atyám!” (Azt mondják, minden közös imádságát így kezdte.) 2001-ben Tamásiban is emléktáblával örökítették meg életét: „Túrmezei Erzsébet költő emlékére, 1912 Tamási – 2000 Budapest. Tamási város önkormányzata.”

ÖRÖKSÉGÜNK

Amikor mi már születésének centenáriumát ünnepelhetjük, egyrészt egyre inkább kibomlik előttünk költészetének üzenete, „öröksége”. Attól kezdve, hogy verseit géppel írogatták, titokban adták tovább és olvsgatták, máig nagy utat tettünk meg. Kezünkben lehet négy nagy kötet eddig, és az ötödik is megjelenőben van. Vegyük sorra a kiadott köteteket:

Őszből tavaszba (1938, 1945, 1997)

Ének földrengéskor (1941)

Reméljetek velem! (1945)

Sürgess, tűnő nap! (1951)

Itt és most (1958)

Így leszel áldás (1968, 1970)

Emberré lettél, hogy emberré legyek (1979, 1991)

Most élni – küldetés (1984)

Ádventtől ádventig (válogatás az előző kötetekből, 1984)

Csodát virágozik a jelen (1995)

Zümmögő dalocska (halála után megjelent, rajzokkal illusztrált, gyermekeknek szóló kötet)

A kötetekben összesen 870 Túrmezei vers vagy fordítás van.

Az 1951-es és 1958-as kötet verseinek kétharmada későbbi kötetekben is megjelent. Létezik egy „pepita füzet”, amely gépirásban terjesztett versek gyűjteménye, ezeket azonban még hitre jutása és diakonissza szolgálata előtt írta, később hitével már nem tudta őket összeegyeztetni. A Fébé anyaházban pedig dobozok őrzik iratait, levelezését és kiadatlan elbeszéléseit.

Ezek jelentek meg *Ősszegyűjtött művei* címmel négy kötetben 2008–2010 között. A gyűjtést egy emlékbizottság végezte, tagjai: Dénes Pál, Endreffy Attila, Herczog Csaba, Marschalkó Gyula, id. Zászkaliczky Pál. S akkor még nem szóltunk az énekeskönyvben jelzett 105 verséről, illetve fordításáról.

A már említett Kovalcsik András balassagyarmati tanár írta összefoglalóként: „Jelentős irodalmi munkásságáról tanúskodik eddig megjelent nyolc verseskötete (több kötet két kiadásban is, válogatott verseinek gyűjteménye három kiadásban, német nyelvre fordított versei két kiadásban).”

A Fébé Diakonisszaegyesület a 21. század első évtizedének végén levelet kapott Amerikából. A feladó az Amerikai Református Egyházhoz kötődő Faith Alive Christian Resources, székhelye a Michigan állami Kalamazoo. Azért fordultak a Fébéhez, mert szeretnék ott és saját nyelvükön kiadni egy gyűjteményes énekeskönyvben Túrmezei Erzsébet egyik énekét. Az ének a mi énekeskönyvünk 398. éneke:

Jézus Krisztus, Mesterünk,

Mint ígérted, légy velünk!

Bárhová hív a munka,

Adj áldást, áldást utunkra!

Kevésen is hűséget,
Szolgálatra készséget,
Új erőt te adj nekünk,
Hadd áldjon, áldjon életünk!

Mienk örök oltalmad,
Szereteted, irgalmad.
Új reggel, új kegyelem.
Az kísér, kísér szüntelen.

Útravalónk békesség.
Megszerezted régesrég.
Árassza tett és beszéd
A békét, békét szerteszét!

Vezess minket, hű Urunk!
Veled útnak indulunk.
Téged áld szolgálatunk,
És minden, minden új napunk.

Túrmezei Erzsébet ezzel „megérkezett” Amerikába is. Külön öröm, hogy az ének dallamszerzője Szokolay Sándor. A kötet megjelenését 2010-re tervezték. Természetesen nemcsak verseket írt, hanem jeleneteket és kisebb elbeszéléseket is.

Győrbíró Sárka. *Elbeszélés*. Fébé Kiadó, Budapest, 1943.

Binoy. *Külmissziói elbeszélés*. Fébé Kiadó, Budapest, 1943.

Magasztaljuk együtt az ő nevét. *Színművek*. Fébé Kiadó, Budapest, 1941.

A köntös. *Elbeszélés*. Fébé Kiadó, Budapest, 1943.

Ilonka külön megváltója. *Karácsonyi jelenet*. Fébé Kiadó, Budapest, [194?]

Isten legkisebb szolgája. *Színművek*. Fébé Kiadó, Budapest, 1941.

A kis Eszter fehér ruhája. *Elbeszélések*. Fébé Kiadó, Budapest, 1943.

Taipengi történet. *Külmissziói elbeszélés*. Fébé Kiadó, Budapest, 1941.

Szeressétek egymást! Útravaló jegyeseknek, házasoknak. Fébé Kiadó, Piliscsaba, 1933.

Ragyogjatok, szép csillagok! Kis történetek, mesék. Fébé Kiadó, Budapest, 1994.

A titok. Húsvéti jelenet. Fébé Kiadó, Budapest, [1992?]

A vonat nem állt meg. Indiai elbeszélés. Fébé Kiadó, Budapest, 1993.

Mindaz megjelent: *Túrmezei Erzsébet összegyűjtött művei*. 5. köt. *Prózaíróások*. Fébé, Budapest, 2011.

A felsorolt írások megtalálhatók az Evangélikus Országos Könyvtárban. Előfordulhat, hogy másutt is van még kiadás, írás, amint említettem, például a Fébé anyaház irodájában is gondosan dobozva.

Ezen túl azonban „örökségünk”: az alázatos, de meg nem alkuvó hit és a fáradhatatlan szolgálat. A 24 órás keresztyénség. Az ünnep és emlékezés akkor igazi, ha Istenünk ebben a hitben és szolgálatban erősít Túrmezei Erzsébetre emlékezve.

Vállalhatjuk örökségként Wilhelm Löhe mondatait, amelyeket Túrmezei Erzsébet is „örökölt” és vállalt:

Mi akarok én? Szolgálni az Úrnak
Minden nyomorultban, minden elesettben.
És mi a jutalmam? – Nem azért szolgállok,
Hogy díjat, jutalmat, elismerést nyerjek.
Szolgállok hálából, égő szeretetből.
Elég jutalomnak, hogy szabad szolgálnom.
S ha elvesznék közben?
„Hát elveszek” – így szólt
Eszter, aki nem ismerte még őt,
Kért én elvesznék készen és örömmel,
De aki megtart, és elveszni nem enged.
És ha megöregszem?
Virulni fog szívem, mint az üde pálma,
S megelégit engem az én Uram akkor
Örök kegyelmével, örök irgalmával.
Békességgel járok. Mi felől aggódnék?

Úgy érzem azonban, hogy egy személyesebb, költői vallomása is van arról,
amit örökül hagyott:

Légy Krisztus-hordozó!

„Azt szolgálom, aki a legerősebb!”
„Én vagyok az” – hazudta rá az ördög.
Alkut kötöttek, s elszegődött.

Aztán Jézus nevét ismerte meg,
Látta, hogy ahányszor kiejtik,
Az ördög rémülten remeg.
„Hazudtál, mert Jézus a legerősebb!”
– kiáltott, és otthagya egyik este.
Jézust kereste,
Hogy néki ajánlja fel erejét.

Ment, mendegélt.
Zúgó folyamhoz ért.
Egy hófehér szakállú, halk öreg
Útközben
Olyan különös dolgokat beszélt:
Hogy Jézust az szolgálja itt,
Aki máson segít,
És gyámolítja
Kicsinyeit, szegényeit,
A gyengéket, a védteleneket.
Megállt a zúgó folyam partján:
„Igaz lehet.”

És akkor rimánkodva
Odatipegett egy öreg anyóka:
„A hidat elvitte az ár!
Sose jutok a túlsó partra már!”

Karjára vette. Átlábolt vele.
S szíve egyszerre
Szokatlan melegséggel lett tele.
„Ez lenne hát Jézus szolgálata?”

A parton kunyhót épített,
S vitte, vitte át a hullámokon
A gyengét, a kicsinyt...
Szolgált, segített.
Tudta: ez mind
Jézus szolgálata.
Néha mégis feltört a kérdés:
De hol van ő maga?

Új reggel virradt, és a tiszta fényben
csendesén és szerényen
elébe állt egy gyermek,
„Vigyél át engem” – kérte.
Vigyázva vette
Széles vállára, mint a könnyű pelyhet,
S a hullámokba lépett.

Mire közepéig ért, rogyant a térde,
Terhe olyan nehéz lett.
A gyermek fenn a vállán egyre nőtt.
És mintha már az vitte volna őt!
A másik parton remegve borult
Le lába előtt,
„Ki vagy te?” – kérdezte riadtan.
„Jézus” – csengett a felelet. „Ne félj,
szolgálatodat elfogadtam.”

Átszegezett, bilincset oldozó
Kéz pihent lehajtott fején.

Szemét vakította a fény,
Aztán... nem látta már...
De szolgálta tovább,
És lett a neve Krisztus-hordozó.

Legenda volt. Régóta ismerem,
De most kezdett zenélni bennem,
S ki kellett énekelnem,
Hogy szívtől szívig szárnyaljon a szó:
Van-e közöttünk Krisztus-hordozó?
Mert ő ma is megáll
Előttünk csendesen.
Várja, hogy megnyissuk a szívünk,
S bent a szívünkben
Hordozzuk őt végig az életen.
Hogy lábunkkal elvesztett keressen,
És kezünkkel gyengét védjen, vezessen,
Szemünkkel a szenvedőkre rátekintsen,
Van-e Krisztus-hordozó?

Szegényen és gyengén, ó, Legerősebb,
Leborulok én is előtted.
Rég rám vetted bilincsoldozó,
Átszegezett,
Áldó kezed.
A szent keresztvíz hullt, permetezett,
S homlokomra írta az új nevet:
„Légy Krisztus-hordozó!”

Segíts, hogy mindhalálig az legyek!⁴⁵

45 TÜRMEZI 2007, 2: 174. o.

Az egyik „örökölt” kérdés: a diakonisszamunka folytatása. Ez Isten mérlegén van. A jövőjét nem ismerjük. De tudhatjuk: Túrmezei Erzsébet vitathatatlanul mindhalálig Krisztus-hordozó volt.

Egy másik kérdés marad: mi, akik egy évszázaddal később születésére emlékezünk, Krisztus-hordozók vagyunk? Pedig ma is igaz: „Így leszel áldás!”

HIVATKOZOTT MŰVEK

- GÁNC S Aladár: Az ébredés történetének áttekintése. In: *Serkerj fel, aki aluszol*. Szerk. Scholz László. Budapest, 1931.
- HONTHÉGY Zsolt: Nagyszokoly–Tamási. In: *A Magyarországi Evangélikus Egyház Déli Egyházkerülete az ezredfordulón, 2000–2001*. Szerk. Sólyom Jenő. Luther Kiadó, Budapest, 2002.
- KALINA Józsefné: *Túrmezei Erzsébet élete, szolgálata és a Fébé Evangélikus Diakonisszaegyesület*. Diplomamunka az Evangélikus Hittudományi Egyetem egyháztörténelmi tanszékén, 2008. március. 25. Kézirat.
- KOVÁCS Bálint: *Protestáns Népfőiskolai Mozgalom Magyarországon (1936–1949)*. Magyar Népfőiskolai Társaság, 1990.
- MADOC SÁY Miklós: *Megemlékezés*. Kézirat.
- SZABÓ József: Az assumptio-dogmához. Az alázatos szolgálóleánytól a „corredemptrix assumpta”-ig. *Lelkipásztor*, 1954/9. 391–404. o.
- SZAKOS Csaba: A vanyolai gyülekezet története. In: *A reformációtól – napjainkig. Evangélikus gyülekezetek, egyházmegyék, kerületek Dunántúlon*. 2. köt. Nyugati (Dunántúli) Evangélikus Egyházkerület, Győr, 2011. 897. kk.
- TÜRMEZI Erzsébet: *Ádventtől ádventig*. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1986.
- TÜRMEZI Erzsébet: *A Fébé Evangélikus Diakonisszaegyesület*. Kézirat. É. n.
- TÜRMEZI Erzsébet: *Őszből tavaszba*. Fébé Evangélikus Diakonisszaegyesület, 1938. 2. kiad. 1945.
- TÜRMEZI Erzsébet: *Összegyűjtött művei*. 1–6. köt. Szerk. Dénes Pál. Fébé Diakonisszaegyesület, Budapest, 2007–?